

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29.12.2017 • Kabul Tarihi / Accepted:21.01.2018

Tek Partili Dönemde Aydın'da Yerel Seçim (1938)

Nurullah ÇETİN

Tarih Öğretmeni

ORCID: 0000-0003-4402-5966

Mail adresi: nurullahcetin09@gmail.com

Öz

Demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan seçimler, siyasal kararları alan ve bu kararlardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen halk arasındaki iletişimi sağlayan bir araçtır. Seçim mekanizmaları aracılığıyla iktidara kimlerin geleceği belli olmaktadır. Bu sayede seçmen kitlesi, iktidarı belli bir süreç içinde elinde tutan siyasi parti ya da partilerden memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini dile getirmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet tarihimizin ilk 27 yılına damgasını vurmuş ve Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle iç içe geçmiş bir siyasal partidir. Tek partili dönem şeklinde adlandırılan bu dönem yönetim politikasıyla tartışmalara neden olmuştur. Bu dönemin yönetiminde söz sahibi olan bir partinin yönetim anlayışına eleştiriler yapılmıştır. Genellikle bu eleştiriler daha çok bugünün demokrasi anlayışıyla yapılmıştır. Dolayısıyla oldukça suçlanan bir dönem olmuştur. Oysa her tarihi olay bulunduğu zamanın tarihsel koşullarıyla ve çevresel etkenleriyle değerlendirilmelidir. Bu çıkış noktasından hareketle tek partili dönemde Aydın'da yapılan yerel seçim milli tarihimiz açısından çok yararlı bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Yerel Seçim, CHP

The Local Election in Aydın in the Single- Party Period (1938)

Abstract

Election, which are essential factor for democracy, is a connection providing communication between the politic decision makers and the public who are influenced directly or indirectly by the decisions. It is determined though the election mechanism who will govern the power. Thus, electors utter their content or discontent of the political party or parties which handle the government for a particular period. Cumhuriyet Halk Partisi has left a mark on the first 27 years of our republic history and has been a political party engaged with Turkish republic history. This period which is named as single-party period has caused discussions with its governance policy. During this period, the governing party's manner of rule has been criticised. In general this criticism has been in view of today's democracy perception. Therefore this period has been considerably an accused term. However each historical event should be evaluated with its historical conditions and environmental factors. With this starting point, local election which was presents in Aydın in the single-party period presents very useful information with regard to our national history.

Key Words: *Aydın, Local Election, CHP*

GİRİŞ

Demokratik rejimlerde halkın siyasete katılmada kullandığı temel bir ifade biçimi olan oy verme, demokratik sistemin işlerliğinin etkin şekilde sürdürülebilmesini sağlayan bir yoldur. Demokrasiyle yönetilen toplumlarda halk farklı seçenekler arasından tercih yaparak siyasi iktidarı belirlemektedir. Seçim sonucu, seçmenin parti çalışmalarını değerlendirmesi sonucunda ulaştığı tercih anlamına geldiğinden bu tercih hem siyasi partiyi hem de toplumların geleceğine etki etmektedir. Bu nedenle, seçmen tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi çeşitli sosyal bilim alanlarının çalışma konuları arasındadır.

Siyasal partilerin iletişim faaliyetleri de seçmen davranışlarını belirleyici etkenler arasında gösterilmektedir. Seçim dönemleri seçmenlerin siyasete ve siyasi partilere ilgisinin en yoğun olduğu dönemlerdir. Politika ile hiç ilgisi olmayan kişiler bile seçim sürecinde siyasi gelişmeleri büyük bir dikkatle izler. Bu dönemde seçmen, oyunun yönünü belirlemek için bilgiye ihtiyaç duyar. Günümüzde gelişen teknoloji ile pek çok kanaldan seçmene bilgi ulaşır. Bu kanalların başında kitle iletişim araçları gelmektedir. Bu nedenle siyasi iletişim önem kazanmakta, seçmeni bilgilendirme ve etkileme yöntemleri işlevsel hale gelmektedir. Seçmenin siyasi partiler ve adaylarla ilgili yargıları, izlenimleri oy verme davranışını doğrudan etkilemektedir. Seçmen yargı ve izlenimleri ise kitle iletişim araçları yolu ile oluşur. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının aday ve partiyi nasıl tanıttığı önem kazanır.

Seçimler, halkın desteğinin kazanılması ve sürdürülmesini amaçlayan siyasi iletişim çalışmalarını önemli kılmaktadır. Çünkü halkın desteğinin kazanılması ve sürdürülmesi etkili bir iletişimle mümkün olabilmektedir. Karar organları seçimle belirlenen yerel yönetimler de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Yerel yönetimlerin giderek artan önemi siyasi partilerin yerel yönetimlere olan ilgisini arttırmıştır. Bunun sonucunda günümüzde artık siyasi partilerin yalnız genel seçimlerde değil, yerel seçimlerde de etkin çalışma ve seçim kampanyaları düzenledikleri, aday belirleme yarışına girdikleri ve tüm bunları genel seçim titizliğinde yürüttükleri gözlenmektedir. Siyasi kampanyaların içerikleri ise seçmenin oy verme davranışında nelerin önemli olduğu sorusuna yanıt aranarak, bu verilerin ışığında planlanmaktadır. Seçmenlerin oy verme davranışları üzerine yapılan araştırmalarda seçmenlerin oy verme kararını etkileyen aday ve parti ile ilgili birtakım unsurlar ortaya konulmakta, seçim kampanyaları da genellikle bu görüşler üzerinden planlanarak yürütülmektedir. Siyasi partinin seçim sürecinde düzenleyecekleri siyasi kampanyalarda parti ve aday imajı, önceliklerinin belirlenmesi ve bunların etkilerinin kontrol edilmesi; partilerin programlarının, temel savunu ve vaatlerinin arasındaki farkların giderek azalması nedeniyle de siyasi partiler için önem taşımaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, araştırma kapsamındaki konular kavram tanımları incelenmiştir. Bu bölümde siyasi parti, seçim, yerel yönetimler ve yerel seçimler

tanımları yapılmakla birlikte Türkiye'de bu yapının nasıl oluştuğuna da değinilmiştir. Çalışmanın İkinci bölümünde Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapılanması ve tek parti döneminde siyasal partilerin tarihsel gelişimine denilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde 1938 yılında Aydın yerel seçimine hazırlık süreci ve gelişmelerine denilmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümde ise Aydın yerel seçim ve sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmada son olarak sonuç sunulmuştur.

Kitle iletişim aracı olan gazeteler, haber toplama ve yayma işleviyle okuyucularına değişik siyasi seçenekler sunmakta, bu konumda basın halkın yönetime katılmasını sağlayacak bir araç konumunu üstlenmektedir. Yerel seçim dönemlerinde ise halka değişik siyasi seçenekleri sunacak olan araç yerel gazetedir. Çalışmanın belli bir bölgede yayınlanan ve okunan ulusal haberlerden farklı olarak yerel haberlerin ve konuların yer aldığı gazeteler ya da genel olarak bir kasaba ya da kentte yaşayan insanları ilgilendiren haberlerin yer aldığı ve o kentte yayımlanan gazete olarak tanımlanan yerel gazetelerin özellikle yerel seçim dönemlerinde okurlarının siyasi tercihleri üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Siyasi Parti

Siyasal sistemin özelliği ve biçimi nasıl olursa olsun modern toplumların hepsinde partiler birinci derecede önemli rol oynarlar. Siyasal partilerin pek çok tanımı yapılmaktadır. Ancak kapsayıcı ve fonksiyonel bir tanım yapmak gerekirse; siyasal parti, bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden örgütlü kuruluşlardır.

Partilerin, parti üyelerinin ve seçmenlerin özelliklerinin yanı sıra siyasal sistem içinde, partilerin çeşitli fonksiyonlarında vardır. Kapani bu fonksiyonların en önemlilerini şu şekilde sıralar:

- a) Toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamak siyasal partilerin en önemli fonksiyonlarındanıdır.
- b) Siyasal partiler, hemen bütün rejimlerde, halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görürler. Günümüzde partiler, siyasal katılmanın başlıca kanalları haline gelmişlerdir.
- c) Siyasal partilerin önemli fonksiyonlarından biri de, siyasal personelin, yönetici kadroların ve liderlerin seçilmesini sağlamaktır. Bütün modern siyasal sistemlerde politik kadrolar ve liderler genellikle partiler içinden çıkarlar.
- d) Siyasal partiler, iktidara geldikleri zaman, devletin siyasal karar organları içinde temel role sahiptirler. Muhalefet partilerinin en önemli fonksiyonu ise iktidarın kullanılmasını denetlemektir.¹

¹Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, s. 165.

Siyasi partiler, demokrasi içerisinde yer alması zorunlu olan kurumlardır. Siyaseti etkilemenin, yönetime dâhil olmanın tek yoludur. Farklı düşünce sistemlerinin ülke yönetiminde temsil edilmesini, çeşitli sosyal grupların yasal olarak örgütlenmesini, istek ve beklentilerinin dile getirilmesini sağlar. Parlamenter demokrasilerde 100–150 yıllık partilere rastlanmaktadır. Ülkemiz için siyasi partiler yakın tarihte ortaya çıkmıştır. Ortaya çıktıktan sonra da pek çok parti kalıcı olamamıştır. Böyle olunca da kendi içyapılarını geliştirip kurumsallaştıramamakta, toplumsal kurumlarla ve devletle ilişkilerini bir temele oturtamamaktadır. Ayrıca program sürekliliği de sağlayamamakta, seçmenle uzun vadeli, sınanmış hizmet ve sadakat bağları geliştirememektedir. Bu nedenle seçmen tabanını da geliştirememektedirler.²

Ülkemiz siyasetinin bu özelliği parti ve seçmen ilişkisini etkilemekte, seçmen oylarının sık sık adres değiştirmesine yol açmaktadır. Seçim dönemlerinde, parti sayısının fazlalığı oyların dağılmasına ve bu nedenle bazı görüşlerin mecliste yeterince güçlü temsil edilememesine sebep olmaktadır.

Seçim

Seçim halkın politikaya dâhil olmalarını sağlayan bir olgudur. Politikacıların ülke yönetimine talip olarak seçmeni etkilemeye çalıştıkları, vatandaşların yerel ve merkez yöneticilerin belirlenmesi için oy kullandıkları sürece seçim denilmektedir. Seçimler siyasal katılım yollarından en kapsamlısıdır.

Weber'e göre erk sahibinin, yerine gelecek kişinin bir yönetsel görevliler kümesince belirlenmesi önceden seçme, önceki erk sahibince belirlenmesi aday gösterme, topluluğun kendisince belirlenmesi ise 'seçim' olarak tanımlanmaktadır.³

Seçimler aracılığı ile bireyler devlet yönetimindeki karar alma süreçlerine katılır. Siyasal katılmanın işlevlerinin başında, siyasal yöneticilerin ve toplumsal istemlerin belirlenmesi gelir. Seçim yolunu açık tutmakla birlikte, halkın sorunlarını ve eleştirilerini dile getirme olanaklarını kısıtlayan rejimler çağdaş demokrasiye ters düşer. Seçimlerin bir diğer işlevi ise toplumsal gerilimi azaltması ve yurttaşlık duygularını güçlendirmesidir. Katılım olanakları arttıkça, toplumdaki güçler dengesinin siyasete barışçı yollardan yansması ve siyasal istikrarın artması doğaldır. Eğer toplumdaki bazı kesimler yeterli katılma olanaklarına sahip değilseler bir 'katılma bunalımı' doğar. O toplum kesimleri, kendilerine güçleri oranında etkin olma fırsatı tanımayan sisteme karşı çıkarlar.⁴ Seçimlerin bir özelliği de seçim sonucunda; bazı kişilerin elit statüsü elde ederken bazılarının ise bu statüden düşmeleridir. Ancak buna her zaman elit değişimi

²Taha Parla, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 131.

³Max. Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, çev., Prof Dr. Özer Ozankaya, İmge Yayınevi, Ankara, 1995, s. 388.

⁴Ahmet Kışlalı, *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışmalar ve Uzlaşma*, İmge Kitapevi, Ankara, 2006, s. 261.

dememiz mümkün değildir. Genellikle meydana gelen elit yerlerinde bulunan kişilerin değişimidir. Elit değişimi meydana geldiğinde sadece kişiler değişmez, bu konular farklı türde kişilerce doldurulur.⁵ Bazen seçimler yönetim kadrolarının öncekine göre çok daha farklı ideolojide, sınıfsal yapıda kişiler tarafından doldurulmasını sağlayabilir. Bu durum toplumda uzun süreli ekonomik ve toplumsal bir değişimin yansımasıdır. Bu nedenle seçimler bize toplumsal değişim hakkında da bilgi vermektedir.

Ülkemizde de siyasi seçimler demokrasi kültürümüzü, halkın beklentilerini, partilerin kurumsal yapılarını, değişen toplumsal yapımızı ifade eden göstergelerdir. Bu nedenle seçim sonuçları hem siyasiler hem de araştırmacılar için önemli bir veridir. Siyasiler politikalarını bu sonuçlara göre belirler. Araştırmacılar ise toplumla ilgili değişimleri seçim sonuçlarına bakarak tespit edebilirler.

Yerel Yönetimler

Kavram olarak yerel yönetim ya da mahalli idare sınırları belirlenmiş belirli bir alana ait sistem, kurumsal bir yapı, mali ve diğer özerklik derecesine sahip, yetki ve sorumlulukların devredildiği bir sistemdir.⁶ Bu sistem merkezi yönetimin yanında onun yan hizmetlerini yürüten yerel niteliği olan hizmet birimleridir. Yerinden yönetim olarak da adlandırılan yerel yönetimler aynı zamanda halkın kendi seçtiği organlar tarafından yönetildiği bir sistemdir. Yerel yönetimler, belirli amaçlara ulaşmak, belirli ihtiyaçlara cevap vermek üzere, toplumların tarihsel gelişmesine paralel olarak ortaya çıkmış olan birimlerdir.⁷ Yerel yönetim ile ilgili tanımlardan hareketle, yerel yönetim birimlerinin kuruluş amaçlarının üçe ayrıldığı anlaşılmaktadır.⁸ Bu amaçlardan ilki, kişilerin temel haklarından olan kamusal mal üretebilme ve tüketebilme özgürlüğünü kendilerine vermektir. İkinci amaç ise etkinliktir. Kamu hizmetlerinin tümünün merkezden sağlanması ekonomik ve pratik bir çözüm değildir. Kamu hizmetlerinin sunumunda hem ekonominin hem de üretilen hizmetin yerel taleplere uyumluluğunun sağlanması gerekmektedir. Son amaç ise demokrasidir. Yerel yönetimlerin katılımın sağlanması açısından en uygun birimler olduğu düşünülmektedir.

Yerel Yönetimler, XII. yüzyıl Avrupa'sında başlayan ve günümüze kadar uzanan bir tarihsel olgu olarak, mali kaynaklarını kendi organlarının kararları doğrultusunda kullanan özerk bir mali idari yapıya sahip olmuşlardır ve bu yapının tüzel kişilik kazanması ve kentlerin özgürleşmesiyle gelişmelerini sürdürmüşlerdir.⁹ Batı demokrasilerinde yerel yönetimler XII. yüzyıldan

⁵Mehmet Turhan, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991, s. 59.

⁶Dilys Hill, *Democratic Theory and Local Government*, London, 1974, s. 23.

⁷Ruşen Keleş, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, Ankara, 2006, s. 23.

⁸İlhan Tekeli, "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 2, Haziran, 1983, s. 3.

⁹İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s. 9.

başlayarak günümüze kadar uzanan tarihi gelişmenin bir ürünüdür. Merkezi hükümet karşısında, bir bölgenin ya da kentin, mali-idari alanda özerklik elde edip güçlenmesiyle Batı'da yerel yönetimler ortaya çıktığı görülmektedir.

Tanzimat'a kadar yerel yönetim kavramı Osmanlı idari-siyasi tarihinde görülmez. Çünkü Padişahın koruduğu değerler ve yönetim anlayışı, toplumun inanç ve kültür yapısı ile bir bütünlük arz etmekteydi. Bu nedenle Batı'daki gibi idari ve mali özerkliğe sahip bir kuruma yani yerel yönetimlere toplumda merkezi hükümette olumlu bakılmamıştır.¹⁰ Osmanlı döneminde, Tanzimat'a kadar yerel yönetim hizmetleri, loncalar başta olmak üzere vakıflar ve kadılar tarafından yerine getirilmiştir.¹¹

Osmanlı kentinin yönetimi ve yargı görevi, kadılara bırakılmıştır. Kadı tayin edildiği bölgede; yargının, kolluk işlerinin, mali görevlerin ve kent yönetiminin sorumlusu durumunda olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yerel yönetim birimleri kurulana kadar vakıflar kent hizmetlerinin yürütülmesinde ve halkın yerel gereksinimlerinin karşılanmasında önemli rol oynamışlardır. Yerel nitelikteki birçok görev vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı kentleri, özellikle liman kentleri dolayısıyla başka devletler ile ilişkilerinin gelişmesi sonucunda önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Ülkenin değişmekte olan ekonomik, toplumsal ve yönetsel yapısına bağlı olarak, geleneksel kent yönetimlerinde de değişimler meydana gelmiştir.¹² İstanbul'da kent hizmetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler ve yabancı diplomatların eleştiri ve istekleri sonucunda İstanbul'u modernleştirecek bir örgüte gereksinim duyulmuş 1854'te İstanbul Şehremaneti kurulmuştur.¹³ Osmanlı İmparatorluğu'nda il özel idareleri Tanzimat'tan sonra kurulmuştur. İl özel idarelerinin kuruluşuna yönelik ilk resmi belge 1864 yılında yürürlüğe giren "Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi"dir. Bu Nizamname ile eyalet sisteminden il sistemine geçilmektedir. Düzenleme ile mülki idarenin her kademesinde, üyelerinin bir kısmının seçimle iş başına geldiği idare meclisleri kurulmuş, vilayetler için iki türlü meclis oluşturulmuştur. Birincisi, "Vilayet İdare Meclisi", ikincisi ise, "Vilayet Umumi Meclisi" (il genel meclisi) dir.¹⁴

Osmanlı'da seçime dayalı belediye yönetimi ilk defa 1876 anayasasında dile getirilmiştir. Bu süreçte belediyelerin seçimle gelecek meclisler tarafından yönetilmesi öngörülmüştür. 1877 tarihli Vilayet Belediye kanunu da Anayasa'nın

¹⁰Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 184.

¹¹Ruşen Keleş, *Demokratik Gelişimimizde Yerel Yönetimler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Ankara, 1991, s. 291.

¹²İlhan Tekeli, İlber ORTAYLI, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1978, s. 16.

¹³İ. Ortaylı, a.g.e., 1985, s. 120.

¹⁴Ahmet Ulusoy, *Tekin Akdemir, Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004, s. 155.

bu hükmüne göre belediye başkanı ve meclis üyelerinin tek dereceli seçimle göreve gelmelerini hükme bağlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra (1908), 1912 yılında çıkarılan Dersaadet Belediyesi Hakkındaki Geçici Kanun ile tarihten gelen merkezcilik geleneği devam ettirilmiştir. Bu kanun İstanbul'daki belediye dairelerini kaldırmış, onun yerine belediye şubelerini koymuştur. Şehremaneti meclisinin yerini encümen almıştır. Şehremini ise merkezden atanmaya devam etmiştir. Bu yapı, Cumhuriyetin ilanından sonra 1930 yılındaki kanun çıkana kadar devam etmiştir.¹⁵

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yerel yönetim anlayışı değişikliğe uğramadan aynı şekilde sürdürülmüştür. Cumhuriyet döneminde, belediyeçiliğin öncülüğünü ise devletin yeni başkenti olan Ankara yapmıştır. Belediyeçilik anlayışı çağdaş, modern bir kent yaratmakla birlikte, rejimi gerçekleştirme ve koruma doğrultusunda oluşturulmuştur. 16 Şubat 1924 tarihinde, "Ankara Şehremaneti Kanunu" çıkarılmıştır. Buna göre belediye, hükümet tarafından atanacak bir başkan ve seçimle oluşacak bir meclis tarafından yönetilecektir.¹⁶

1930 yılında, Temmuz 2005'e kadar yürürlükte kalan 1580 Sayılı "Belediye Kanunu" kabul edilmiştir. Bu kanunla birlikte İstanbul ve Ankara'da ayrı ayrı kanunların uygulanmasına son vererek belediyeler arasında eşitlik oluşturulması amaçlanmıştır. 1580 Sayılı Kanunun en önemli katkısı kadınların ilk kez siyasal haklarını kullanmaya başlaması olmuştur. Cumhuriyet tarihimizin ikinci çok partili deneme sürecinde yapılan Ekim 1930 belediye seçimlerine Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'de katılmıştır. SCF bu seçimde, 502 belediyenin 22 sini kazanmıştır. Seçimden sonra SCF'nin kapatılması üzerine, Danıştay SCF'nin kazandığı yerlerdeki belediye seçimlerini iptal etti ve yerlerine CHF'li başkan ve meclis üyeleri atanmıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte belediye organları ve parti programları halkın beklentilerine daha duyarlı hale gelmiştir. Bu dönemde belediye görevleri yeni kurulan kurumlar aracılığı ile giderek merkeze kaydırılmıştır.¹⁷

Yerel Seçimler

Demokrasi, halkın yönetimi demektir. "Demokrasi insanlara, kişilik ve yeteneklerini geliştirebilecekleri en elverişli toplumsal ortamları hazırlar. Demokratik sistemler, toplumdaki her kesimin yasal zeminlerde bir araya gelip örgütlenerek, siyasal iktidarın şekillenmesinde söz sahibi olma savaşımına uygun zemini hazırlar. Bu siyasal mücadele sürecinde iktidara ulaşmanın yolu, seçimler de elde edilen başarıdan geçer.

¹⁵ R. Keleş, a.g.e., s. 113.

¹⁶ Alada Adalet, "Dünden Bugüne Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Seçimleri Üzerine Notlar", *Kent Gündemi*, Ocak 2004, s. 22.

¹⁷ Süleyman Koçak, Ali Ekşi, "Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Mayıs 2010, s. 300-301.

Siyasi partilerin, iktidar mücadelesindeki başarısını onların, bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendirme becerileri belirler. Seçimlerin temelinde ise, insanın akıllı bir yaratık olduğu ve kendisi için iyi olanla, kötü olanı ayırt edebileceği varsayımı yatar.¹⁸

Seçimlerdeki siyasal davranışları ile bireyler, siyasal gücün şekillenmesine karar vermekte ve siyasal partiler arasında dağılımını belirlemektedirler. Yerelde de politikaya katılımı salt seçimlerde oy kullanmaktan ibaret olan yurttaşlar ve yerel politikada karar alma süreçlerine katılan dar bir seçkinler grubu 1980 sonrası yerel siyasetin temel unsurları olarak dikkat çekmektedir.¹⁹

Yerel seçimler Türkiye'de 5 yılda bir yapılmaktadır. Yerel seçimlerde, başkanlık seçiminde basit çoğunluk sistemi uygulanır ve en çok oy alan aday seçimi kazanması olur. Yine köy ve mahalle muhtarlıklarının seçiminde de basit çoğunluk sistemi uygulanır. İl genel meclisleri, belediye meclisleri, köy ihtiyar heyeti üyelerinin seçimleri de 5 yılda bir yapılmaktadır. Bu seçimlerde asıl üye sayısı kadar yedek üye de seçilmektedir. Bu seçimlerde genel seçimlerde uygulanan % 10 ülke barajlı nispi sistemin d'Hont yöntemi biraz farklı uygulanıp; bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların sayılmasından sonra elde edilen % 10 oranındaki oy sayısı tüm siyasi parti listelerinin ve bağımsızların aldığı oylardan çıkarıldıktan sonra kalan oylar üzerinden nispi seçim sistemine göre dağıtım gerçekleşmektedir. İl genel meclisi üyeleri seçimi için her ilçe bir seçim çevresi, belediye başkanı ve belediye meclis üyeleri seçimi için her belde bir seçim çevresidir.²⁰

1923-1937 SİYASAL PARTİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Siyasi partiler, siyasal hayatın itici gücü olarak tarihimizde çok geç ortaya çıkmıştır. Siyaset bilimcisi Tarık Zafer Tunaya'ya göre, Meşrutiyetçi hareketler ve siyasal rejim tartışmaları ilk olarak Jön Türk hareketleriyle başlar. Jön Türk hareketinin başlangıç kaynağı ise 1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'dir. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Ekrem, Şehzade Abdülhamit Efendi, Velihaht Murat Efendi Cemiyetin kurucularındandır. Amacı mutlak monarşiyi meşruti şekle sokmaktır. Ne yazık ki cemiyet 1872 tarihinde amacına ulaşmadan dağılır. Türkiye'de Cumhuriyet dönemine kadar çok sayıda parti kurulur, fakat varlığını sürdüremez ya da başka siyasal partilerin çatısı altına girer.

Cumhuriyet döneminde kurulan ilk parti 'Halk Fırkası'dır. 11 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası, Anadolu'da ve Trakya'da kurulmuş olan ve kısmen eski İttihat ve Terakki Partisi üyelerinden meydana gelen Müdafaa-i Hukuk

¹⁸Ali Arslan, "1963'ten Günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasal Yapısı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2007, s. 2.

¹⁹Tanju Tosun, *Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009, s. 218.

²⁰Tanju Tosun, *Siyasette Yeniden Mevzilenmeler*, Buke Yayınları, İstanbul, 2003, s. 220.

Cemiyeti'nden çıkmıştır.²¹ 1924 yılında isminin başına 'Cumhuriyet' kelimesi eklenerek 'Cumhuriyet Halk Fırkası' adını almıştır. 1935 kurultayında ise Arapça olan 'firka' kelimesi kaldırılarak 'Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüştürülmüştür. CHP 1924'ten 1945 tarihine kadar tek parti olarak iktidarda kalmış, 1945–1950 döneminde ise hâkim parti olarak, çok partili bir siyasal hayat içinde iktidardaki konumunu muhafaza etmiştir.²² Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık ilkeleri parti tarafından prensip olarak kabul edilmiştir. 1938 yılında Atatürk'ün ölümü nedeniyle İsmet İnönü partinin başkanı seçilmiştir. Tek partili dönem içerisinde parti için muhalefet eksik olmamıştır. Hatta zaman zaman çatışmalara bile neden olarak muhalefet partilerinin doğmasına yol açmıştır. 1924 yılı sonbaharında bazı milletvekilleri, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa ederek 'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. 29 kişiden oluşan partinin başına Kazım Karabekir Paşa'yı getirmişler. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın özü gerek siyasal gerekse ekonomik anlamıyla liberal demokrasiye savunan ilkelere dayanmıştır.²³ 1925 yılında doğu illerinde patlak veren Şeyh Said ayaklanması sonucunda çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümet, 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kapatmaya karar vermiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkasının Yapılanması

Özellikle 1920'nin sonlarına doğru TBMM'de birçok grubun ortaya çıktığı görülmüştür. Bu grupların en önemlileri şunlardır: Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Grubu, Türkiye Komünist Partisi ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası da bu dönemde resmen kurulmuştur.²⁴

Daha önce var olan hizipleri birleştirmeye çalışan M. Kemal Paşa, sonuç alamayınca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. 10 Mayıs 1921 tarihinde yapılan toplantı da bir iç tüzük kabul edilmiş ve M. Kemal Paşa da başkan seçilmiştir. İç tüzüğe göre grup bir reis, iki reis vekilli ve on iki azadan oluşan bir idare heyeti tarafından yönetilecektir. İdare Heyeti ARMHC'nin büyük kongresi toplanana kadar merkez idare örgütü görevini de yürütmüş olacaktı. İç tüzükte, 1922 yılında bazı değişiklikler yapılmıştır.²⁵

Yeni bir siyasi fırkanın kurulacağına dair M. Kemal Paşa'nın ilk resmi açıklaması, Anadolu Ajansı'nın 7 Eylül 1922 tarihli tebliğinde yer almıştır:

²¹Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 47–48.

²²Tarık Zafer Tunaya, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969, s. 549–550.

²³Mete Tunçay, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 99-101.

²⁴Mehmet Karasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 93.

²⁵İbid, s.101.

“... Filvaki Vatanımıza ve istiklalimize göz dikenlere yalnız askerlikçe galebe etmek kafi değildir. Memleketimiz hakkında istila emelleri besleyecek olanların her türlü ümitlerini kıracak veçhile siyaseten, idareten ve iktisaden kuvvetli olmak lazımdır... Bu milli maksat ve mülahazaları nazarı dikkatte bulundurarak milletin her sınıf halkından ve hatta âlemi İslamın en uzak köşelerinde beni edebiyen müftehir bırakacak surette gördüğüm teveccüh ve itimada kesbî liyakat etmek için en mütevazi bir ferdi millet sıfatıyla hayatımı sonuna kadar vatan hayrına vakf eylemek emeliyle sulhun istikrarını müteakip halkçılık esası üzerine müstenit ve Halk fırkası namıyla siyasi bir fırka teşkil etmek niyetindeyim. Başka memleketlerde müteşekkil bu fırkaların programlarını gözden geçirmiş isem de bunları tamamıyla memleket ve milletimin hakiki ihtiyaçlarını tatmine kafi bulmadım. Bu sebeple şimdiden böyle bir programın esaslarını tespit etmek üzere bilcümle vatanperveranın, erbabı ilmi fennin müzaheret ve müşareketine müracaatı vazife addeyledim...”²⁶

M. Kemal Paşa, parti kurma fikrini halkla paylaşmak için bir yurt gezisine çıkmıştır. Özellikle İzmit'te ve Balıkesir'de yaptığı konuşmalarda, başka ülkelerdeki partilerin herhangi bir sınıfın menfaatini savunmaya yönelik olduğunu Türkiye'de ise kurulacak Halk Fırkası'nın bütün halkı içine alacağını vurgulamıştır.²⁷

1 Nisan 1923 tarihinde TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı alınması üzerine 8 Nisan 1923 tarihinde ARMHC Başkanı M. Kemal Paşa adına “Dokuz Umde”lik bir beyanname yayınlanmıştır. Beyannamenin giriş kısmında Halk Fırkası'nın kurulması ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

“...Yeni çalışma devresinde Meclisin çoğunluğunu bu amaç etrafında toplamak ve memleketi kavuşturmak için Halk fırkası kurulacaktır. Mecliste bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Halk Fırkası'na inkılâp edecektir...”²⁸

Dokuz Umde Beyannamesinde milli egemenliğe özellikle vurgu yapılmaktadır. Halifeliğin, TBMM'ye dayandığını ayrıntılı şekilde belirtmiştir. Beynamede emniyet ve asayişin temenni, adalet hizmetleri, tarım, kredi, eğitim, madenler, ormanlar, sağlık ve sosyal yardım, askerlik, ordu, savunma, kamu hizmetleri, imar ve barış konularına da yer verilmiştir.

Dokuz Umdenin özellikle ARMHC'nin Halk Fırkası'na dönüştürüleceğine ilişkin ifadeleri yerde – örneğin Trabzon- tepkiyle karşılanmıştır.²⁹ M. Kemal Paşa, Dokuz Umde'nin yayınlandığı gün ARMHC örgütlerine gönderdiği bir yazıyla da onları seçim çalışmalarına katılmaya davet etmiş ve ARMHC'nin seçimlerden sonra Halk Fırkası adı altında memlekete hizmet edeceğini belirtmiştir. Seçim

²⁶Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s. 27- 28.

²⁷ CHP 15. Yıl Kitabı, Ankara Basım, Ankara, 1938, s. 4.

²⁸ Fahir Giritlioğlu, a.g.e., s.31.

²⁹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*, Cem Yayinevi, İstanbul, 1989, s. 53.

döneminde Halk Fırkası ve Müdafaa-i Hukuk Fırkası adları beraber kullanmaya çalışılmıştır.

Seçimlerden ARMHC'nin büyük bir zaferle çıkmasının ardından ARMH Grubu üyeleri 7 Ağustos 1923 tarihinden itibaren gerçekleştirdikleri birçok toplantı da Halk Fırkası'nın tüzüğünü hazırlamaya başlamışlardır. 9 Eylül'deki toplantıda Halk Fırkası'nın tüzüğünü kabul edilmiştir. 11 Eylül'de yapılan toplantıda da genel başkan ve idare heyeti için seçimler yapılmıştır. Genel başkanlığa M. Kemal Paşa, Genel Sekreterliğe de Recep (Peker) Bey seçilmiştir.³⁰ Halk Fırkası Meclis Grubu tüzüğü Görüşmelerini devam ettirirken tüzük taslağına yönelik basında da çeşitli eleştiri yazıları yer almıştır. Bunlardan birinde parti disiplini konu edilmekte ve Meclis müzakerelerinde genel başkan ve yardımcısından başka hiç kimsenin söz söyleme yetkisine sahip olmaması eleştirilmektedir.³¹ Fırkanın resmi kuruluşu, 23 Ekim 1923 tarihinde Genel Başkan M. Kemal Paşa ve Genel Sekreter Recep (Peker) Bey'in imzalarını taşıyan dilekçenin İçişleri Bakanlığına verilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu dilekçede Umumi Heyet-i İdare üyelerinin isimlerine de yer verilmiştir: Erzincan Mebusu Sabit, İstanbul Mebusu Doktor Refik, İzmir Mebusu Celal; Erzurum Mebusu Münir Hüsrev, Tekirdağ Mebusu Cemil, Konya Mebusu Kazım Hüsni, İzmit Mebusu Saffet, Diyarbakır Mebusu Zülfü ve Kütahya Mebusu Recep.³²

17 Kasım 1924 tarihinde kurulacak olan yeni partinin (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) isminde "Cumhuriyet" kelimesi kullanılacağına duyulmasıyla "Halk Fırkası" ismine "Cumhuriyet" kelimesini ilave edilmiştir.³³

M. Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı olduktan sonra 19 Kasım 1923 tarihinde İsmet Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, "*Halk Fırkası Reisi Umumiliği ile fülen işgale vazife-i haliyem müsait olmadığından zatı devletlerini tevkil ediyorum*"³⁴ diyerek Genel Vekillğine O'nu tayin etmiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa ARMHC örgütlerine 20 Kasım 1923'te gönderdiği bir genelge ile durumu bildirmiş ve cemiyetin her kademedeki örgütünün Halk Fırkası'nın örgütlerine dönüştüğünü belirtmiştir: "*Bütün vatan için; halası istiklal getiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, sulh devrinin feyizli inkişaatını temina sarf-ı mesai eylemek: Bugünden itibaren Halk Fırkası'na inkılap edecek ve cemiyetin bütün idare heyetleri "Halk Fırkası İdare Heyetleri" unvanı ile ifayı vazife devam*

³⁰ CHP İstanbul İl İdare Kurulu, *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tarihçesi*, Şevket Ünal Matbaası, İstanbul, 1962, s. 9.

³¹Ebuzziya Velid, "Halk Fırkası'nın Programı", *Tevhid-i Efkar*, 14 Ağustos 1923.

³² İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Siyasal Dernekler II*, Ankara, Başkanlık Devlet Matbaası, 1950, s. 7.

³³ Fahir Giritlioğlu, a.g.e., s. 62.

³⁴ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. 4, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1964, s. 516.

edeceklerdir...”³⁵ Halk Fırkası'nın 9 Eylül 1923'te kabul ettiği tüzüğünde umumi esaslara, parti teşkilatına ve bir de genel maddeye yer verilmektedir:

1. maddede firkanın amacının; milli hâkimiyetin halk tarafından kullanılmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi çağdaş bir devlet haline getirmek olduğu yazılıdır.
2. madde ise halkçılığı tanımlamaktadır.

İlk iki madde Firkanın programı niteliğindedir.

Halk Fırkası'nın tek bir sınıfa dayanmayıp toplumun bütün kesimlerini temsil ettiği iddiası bu dönemde sık sık dile getirilmiştir. Ancak yine de istisna da olsa bazı yazarların bu görüşü paylaşmadıkları görülmektedir. Örneğin iktisat doktoru Vedat Nedim (Tör) Bey yazdığı bir başmakalede siyasi partilerin mutlaka bir sınıfa dayandığını belirttikten sonra CHF için şunu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Halk her yerde ve her memlekette iktisadi ve içtimai menfaatleri birbirine uymayan hatta birbirine zıt sınıflardan mürekkebidir. Sınıf mefhumu inkar kabul etmez bir şeydendir. Halk Fırkası'nın hangi sınıfa istinat ettiğini öğrenmek istiyorsanız şehir ve kasabalardaki mutemetlerine bakınız. Göreceksiniz ki hepsi bilaistisna ya mütegalibe ya eşraf ya tüccar yahut da burjuvalaşmaya yeltenen asker ve münevverler sınıfına mensupturlar. Bu zümreler ise Türkiye halkının gayet gülünç bir ekalliyetini temsil ederler...”*³⁶

Bu tüzükte yapılan en önemli değişiklik mebus adaylarının seçim usulünü düzenleyen 26. ve 101. maddelere ilişkin olmuştur. Fırka Divanının idare heyetleriyle yazışarak mebus adaylarını belirlemesi usulü, tüzüğün umumi riyasetle ilgili bölümüne şu hükümler eklenerek değiştirilmiştir: *“Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı umumi Reis aittir. Umumi Reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya Umumi Reis Vekiline ilan ettirir. Umumi Reis Büyük Millet Meclisi intihatbatını Umumi Reis Vekili ve Katib-i Umumi ile beraber idare eder.”*³⁷ TBMM ikinci döneminin sona ermesine yakın yapılan bu değişiklik tüzüğün 26. ve 101. maddelerinin söz konusu kısımları hiç uygulanmadan ortadan kaldırılmıştır.³⁸

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1923 seçimlerinde ikinci grubun tasfiye edilmesine rağmen, Birinci grubun üyelerinin tamamı I.TBMM'de yerini aldığı gibi ARMHC'nin listesinde yer alan diğer adaylar arasında muhafazakârlara da yer verilmişti. Bunun için I.TBMM arzu edilen bir düzeyde homojenliğe sahip olmamıştır. Bu yüzden TBMM'ne

³⁵ C.H.P. Millet Hizmetinde 40. Yıl, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1963, s. 11.

³⁶ Nedim Vedat, “Beklediğimiz Fırka”, *Son Telgraf*, 14 Kanunisanı 1925.

³⁷ Mete Tunçay, a.g.e., s. 176.

³⁸ Tunçay Dursun, *Tek Partili Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 5- 11.

ikinci döneminin ilk toplantı yılı boyunca hükümete muhalefet sürmüştür. Fakat bu muhalefet I. TBMM dönemine göre oldukça güçsüz ve örgütsüzdür.³⁹

29 Ekim 1923'te yeni meclis Cumhuriyeti ilân etti. Oybirliği ile M. Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurreisi oldu. Hükümeti kurma görevini de İsmet Paşaya verdi. Bu karar bağımsızlık savaşının bazı ünlü kişileri Hüseyin Rauf, Ali Fuat, Refet Paşa Kazım Karabekir, başkentte olmadıkları bir sırada alınmıştı. Bunlar İstanbul basınındaki mülakatlarda bu ilana öfkeyle tepki gösterdiler. Bu kararı zamansız bulup devleti bir cumhuriyet olarak adlandırmanın aslında özgürlük getirmediğini ve ister cumhuriyet yönetiminde olsun asıl farklılığı istibdat ile demokrasi arasında olduğunu vurguladılar. Oysa saltanatın kaldırılması sırasındaki davranışları malumdur.⁴⁰ İstanbul gazeteleri bu eleştirileri beğeniyle yayınladı. O sıralarda hükümet İstanbul'da son derece gözden düşmüştü. Bunun nedeni Cumhuriyetin ilanından çok hükümetin iki hafta önce Ankara'yı resmen Türkiye'nin yeni başkenti yapmış olmasıydı. Bu eski başkentten sadece gururunu inciten bir şey değildi. Ayrıca on-binlerce memur için işsizlik anlamına geliyordu. Rauf'un eleştirel yorumları Halk Fırkası meclis grubu içinde şiddetli bir tartışmaya yol açtı. Bu tartışma partiyi Aralık ayında az kalsın bölünme noktasına getirdi.⁴¹ Rauf Bey'den hesap sordu. Rauf Bey savunmasını yaptı. Sonunda Halk Fırkası Grubu aldığı kararla Rauf Bey'i Fırka içinde kalmasına olanak sağlayan bir karardı. Bu da M. Kemal ve yandaşlarına karşı çıkanların daha uzun sürece mücadelelerini sürdürecekleri anlamına gelmektedir. Nitekim M. Kemal de Grup kararını, "Rauf bey ve arkadaşlarına bir süre daha Fırka'nın içinde, Fırka'yı yıkmak için çalışma fırsatını veren karar" olarak nitelemiştir.⁴² Saltanatın kaldırılması, Halk Fırkası'nın kurulması ve Hilâfetin kaldırılması girişimlerini birbiri ardına gerçekleştirerek iktidarını sağlamlaştıran M. Kemal düşüncesine ve kadrosuna karşı muhalefet bu grup sorgusuyla bitmemiştir. Tutucular koalisyonunun asıl oyunu geridedir. 1924 yılı ekiminde ortaya çıkan ve M. Kemal'i çok korkutan bir komplo, tutucu direnişin gücünü ve inatçılığını gösteren ilginç bir olaydır.⁴³

Bu tarihte, ikinci grubu yani tutucu kanadın başını çeken generallerin birbiri ardına ordudan ayrılıp Meclis'e dönme girişimleri Mustafa Kemal'in dikkatini çeker. Birinci Ordu Müfettişi Kazım Karabekir Paşa, İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa, çeşitli bahanelerle askerlikten ayrıldıklarını bildirir ve mebusluk işlemlerinin yapılmasını isterler.⁴⁴ Mebusluktan istifa etmek üzere olan Refet

³⁹Esat ÖZ, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınevi, Ankara 1992, s. 88.

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kemal ATATÜRK, *Nutuk II*. Cilt, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984, s. 463- 464.

⁴¹Erik Jan ZÜRCHER, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 243- 244.

⁴²Hikmet BİLA, *CHP Tarihi*, DMS Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979, s. 72.

⁴³ Hikmet BİLA, a.g.e., s.73.

⁴⁴KARABEKİR, Kazım, *Paşaların Kavgası*, Emre yayınlan, 2. Baskı, İstanbul 1992, s.31 K. Karabekir'in askerlik görevinden istifa nedeni; "Ülke politikası tamamıyla M. Kemal'in elindedir. Mademki Musul'u harple almaya karar vermiştir herkes bu arzusunu kolaylaştıracaktır. Yani

Paşanın bu kararda Rauf Bey tarafından geri aldırılır. Durumu İsmet Paşa ile görüşen M. Kemal, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın mebusluktan istifa etmesi istenir. Cevat ve Cafer Tayyar Beylerin istifası istenir. Sonunda ikisinin görevine son verilir. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ise yeni kumandanlar gelinceye kadar ordularının başında bulunmaları emriyle Meclis'ten uzak tutulurlar. Bütün itirazlara rağmen Meclis 1 Kasım günü bu paşalar olmadan açılır. Oturumu başlatan M. Kemal'dir.⁴⁵

Halk Partisinin inkılâpçı tutumu, partinin bazı üyeleri tarafından yadırganmaya ve hoş karşılanmamaya başlandı. Diğer yandan Atatürk'ün gün geçtikçe artan siyasi kudreti karşısında; bu otoriteye sınır çizilmesi ihtiyacı da kendini hissettirdi. Böylece, parti içindeki hizipleşmeler, daha ilk günden başlayarak devam etti. Bu hizipleşmeler TBMM tarihinde çok partili hayatın ilk işaretleri ve tecrübeleri olarak yer alacaktır.⁴⁶ Hükümetin tutumu ile ilgili bazı münakaşalar; bu hizipleşmeleri yeni bir partiye doğru götürmek için kafi geldi. 8 Kasım 1924 tarihinde Başbakan İsmet İnönü aleyhine olmak üzere Mecliste bir cereyan belirdi. Bundan dolayı hükümet, Meclisten güvenoyu almak lüzumunu hissetti. Neticede İnönü Kabinesi: 19 Muhalife karşı 147 oyla güvenoyu aldı.⁴⁷ 9 Kasımda ilk grup olarak on Mebus Halk Fırkası'ndan istifa etmişti.⁴⁸ Bunlar; Adnan Bey, Rauf Bey, Selahattin Bey, Muhtar Bey, Sabit Bey, Halis Turgut Bey, Feridun Fikri Bey, Faik Bey, Rüştü ve Refet Paşalar.⁴⁹ 10 Kasımda yapılan grup toplantısında, ayrıca parti tüzüğünde değişiklik yapılarak, özellikle gensoru mekanizması üzerinde parti içi disiplinin sıkı bir şekilde kurulmasına ve konulmasına çalışılmıştır. Tüzüğe eklenen dört yeni madde şöyledir: 1) İstizah, fırka kararıyla firkada cereyan eder. 2) İstizahın (açıklama, görüşme) meclise intikali ancak fırka kararıyla vuku bulur. 3) Fırka kararı olmadan sual istizaha kabul edilemez. 4) Fırkanın esasen ve mukarreratı aleyhinde fırka azası beyanat ve neşriyatta bulunamaz.⁵⁰ Ayrıca Halk Fırkası ismine "Cumhuriyet" kelimesinin eklenmesiyle bu bir cumhuriyet olan yeni rejimle özdeşleştirilmiştir. Yine aynı gün Erzurum mebusu Ziyaeddin Efendi

Millet Meclisi onun arzusuna uygun karar verecektir. Ne çıkarsa milletin bahtına! Bunun karşısında bende şu karara varmıştım: ordu müfettişliğinde kuvvet olmadığımızı göre, millet meclisindeki vazifeme koşacak, Millet Kürsüsünden bu felaketleri önlemek! Felaketleri diyorum, bunun birincisi bir harp felâketini önlemek, ikincisi bir cumhuriyet fırkası kurarak herhangi bir vesile ile cumhuriyetin kaldırılması ihtimalini ortadan kaldırmak." diye açıklıyordu.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için, Nutuk II. Cilt, s. 582- 583.

⁴⁶ Fahir GİRİTLİOĞLU, a.g.e., s. 61

⁴⁷ Mentеше Mebusu Esat Efendinin Mübadele İmar ve İskân Vekili Refet'e yönelttiği soru önergesidir. Bu önerge muhacir ve mübadelelerin yerleştirmelerinde görülen beceriksizlik ve yolsuzluklarını eleştiriyordu. BKZ. TUNÇAY, Mete, Türkiye'de Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 3.Basım, Cem Yayınevi, Doğan Ofset, İstanbul, 1992, s. 98.

⁴⁸ Hikmet Bila ve Fahir Giritlioğlu bu istifa tarihini 17 Kasım olarak vermişlerdir. (H.Bila, a.g.e., s. 77- F. Giritlioğlu, a.g.e., s. 61.)

⁴⁹ Mete TUNÇAY, a.g.e., s. 102.

⁵⁰ Mete TUNÇAY, a.g.e., s.103.

de Halk Fırkasından istifa etmiştir.⁵¹ Sonra 12 Kasım'da istifalar devam etti. Kazım Karabekir ve Cafer Tayyar'ın istifasıyla istifalar sona erer. Bu üç hafta boyunca ortaya çıkan bir olguda istifa edeceklerinin tümünün Rauf'un çevresindeki gruba katılmayacaklardı. Bunların bir kısmı, özellikle ülkenin doğusundan gelmiş olan daha tutucu temsilciler mebusluk görevlerini bağımsız olarak sürdüreceklerini açıkladılar. Diplomatik kaynaklara göre Kasımın sonuna kadar 42 veya 43 kişi istifa etmiş, bunlardan 32 kadarı muhalefet partisine katılmıştı.

17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İçişleri Bakanlığına bir dilekçe ile başvurarak resmen kuruldu. Kurulduğu gün basına açıklanan Fırka beyannamesi ve programı, özünde gerek siyasal, gerek ekonomik anlamıyla, liberal demokrasiyi savunuyordu.⁵² Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından 3 gün sonra fırkanın Meclis Grup toplantısında sıkıyönetim önerisi reddedilince İsmet Paşa 21 Kasım 1924'te istifa etti. Aynı gün Fethi Bey yeni kabineyi kurmuştur.⁵³

TCF'nin genel başkanı Kazım Karabekir, ikinci başkanı Rauf Bey, Adnan Bey yine ikinci başkanı, Heyet-i Merkeziye azaları Muhtar bey, İsmail Canbolat, Halis Turgut A. Şükrü Necati ve Faik Beylerle Rüştü Paşaydı.⁵⁴ Parti Teşkilatını ilk defa Urfa'da kurmuş ve süratle yurdun muhtelif yerlerinde teşkilât açılmaya başlanmıştı. O tarihe kadar muhtelif tesirlerin altında olarak siyasal faaliyetin dışında kalmış İttihat Terakki mensupları, yeni kurulan partinin ismi altında birleşmeye ve faaliyet göstermeye başlamışlardı. Yeni partinin adı Terakkiperver olmasına rağmen bünyesi itibarıyla muhafazakâr bir karakter taşımakta idi.⁵⁵

M. Kemal, kendi partisinin içinden gelen bu meydan okumayı otoritesine yöneltilmiş bir tehdit olarak algıladı. Henüz ekonomide devlet müdahalesi, korumacılıkla ilgili önlemler alınmamış ayrıca laiklik reformları yapılmıştı. Ancak bu tür önlemler tartışılıyordu. Rakiplerin o sırada ülkede yaygın olan ekonomik hoşnutsuzluğu sömürmeleri halinde Türkiye'nin dönüştürülmesi için Kemalistlerin çok önem verdikleri radikal yasaları çıkarmak fiilen imkânsız olurdu.⁵⁶ Halk Fırkası henüz yolunu bile bulamamış programını ortaya atamamıştı. Terakkiperver'de ise ihtilalin en savaştan öncüleri, kendilerini artık normal bir istikrar devrinin hayaline kaptırmış görünüyorlardı. Ama tarihi zorunlulukların emri de şuydu ki, Türkiye'nin o ilkel ve çağdışı yapısı bütün hayat cepheleriyle, hızla ve topyekûn değişmeliydi. Bu ise kendi üstünlüğü asırlardan beri hemen bütün dünyanın kanlı ve vahşi sömürülüşü pahasına yaratmış ve dünya

⁵¹Mete TUNÇAY, a.g.e., s.103.

⁵²Erik Jan ZÜRCHER, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gülçağlı GÜLEN, Bağlan Yayınları, İstanbul, 1992, s.74.

⁵³Mete TUNÇAY, a.g.e., s. 103.

⁵⁴Mete TUNÇAY, a.g.e., s. 118.

⁵⁵Fahir GİRİTLİOĞLU, a.g.e., s. 62.

⁵⁶Fenoz AHMAD, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz ALAGAN, Sarmal Yayınevi, Kayhan Matbaası, İstanbul, 1995, s. 86.

kaynaklan üzerine oturmuş batı ülkelerinin artık batıda bile çatışmalar veren usulleri ile başarılamazdı. Hâlbuki alın terinden başka sermayesi olmayan Türkiye'nin kendini bir Batı hürriyeti sarhoşluğu içinde bir batı demokrasisinin hayaline kaptırması ancak bir aldanişla neticelenebilirdi... Türkiye ya inkılâplarını yaşayacaktı ya da harcı âlem hürriyet kavgaları, parlamento oyunları, siyasi kösteklemeler, iç çatışmalar içinde kendi eserini inkâr edecekti. O takdirde ise, o güne kadar elde edilen fütihat, çeşitli demagoji dalgaları ve engellemeler içinde yıpratılıp gidebilirdi. Çünkü o günlerde yeni Türkiye'nin çok partiye değil, tek ve kudretli bir idareye ve bu iradenin halka rağmen fakat halk için şefliğe ihtiyacı vardı.⁵⁷ Bu arada özellikle İstanbul basını CHF' ye karşı saldırılarını gittikçe sertleştiriyorlardı ve bir isyan havası yaratıyordu.⁵⁸ 11 Aralık 1924'te M. Kemal parlamentodaki muhalefete karşı tepkisini açıkça ilk kez ortaya koydu. O gün Hâkimiyet-i Milliye Londra'da yayınlanan The Times'in İstanbul muhabiri M. Macartney'in M. Kemal'le yaptığı röportajda, M. Kemal hem Cumhurbaşkanı hem de CHF'nin genel başkanı olarak kalacağını belirtiyordu. Ayrıca CHF 'in baskıcılık suçlamalarını reddediyor ve iki parti arasındaki farkların pek önemsenmeyecek düzeyde olduğunu söylüyor ve şöyle ekliyordu: "Hâkimiyet-i Milliye esasına müstenit ve bilhassa cumhuriyeti idareye malik bulunan memleketlerde siyasi fırkaların mevcudiyeti tabiidir. TC'de yekdiğerine menakıp fırkalar tekevvün edeceğine şüphe yoktur. Bu tabii olan vaziyet karşısında Gazi Paşa'nın vaziyeti de tabii olacak, başka bir şey olmayacaktır."⁵⁹ Fethi Beyin ılımlı niteliği güven oylamasında etkisini göstermiştir. 27 Kasım günü başvekilin kabine programını okumasından sonra, hükümet oylamaya katılan muvafık-muhalif 188 mebusun müttefiklik verdikleri itimat reylerini almıştır.

Tüm rejim muhaliflerinin örgütü ve sözcüsü haline gelen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Doğu Anadolu'daki Şeyh Sait isyanının çıkmasından sonra ve Takrir-i Sükun Döneminde (3 Haziran 1925'de) kapatılacak ve yöneticileri geçici olarak tutuklanacaktır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası

1925'ten 1930 sonlarına kadar Mustafa Kemal ve arkadaşları, giyim kuşamdan harflere kadar uzanan birçok köklü reform gerçekleştirmişler, Takrir-i Sükûn Kanunu döneminin olağanüstü şartlarında potansiyel muhalefet, yapılan reformlara olan itirazlarını dile getirememişti. Halkın tercih ve isteklerini göz önünde bulundurmadan gerçekleştirilen reformların, devrimin kendi mantığı içinde halkın "yenilikler" yerine "geri" ve "köhne" olarak nitelendirilen kurumlara ve değerlere sahip çıkacağı bu yüzden devrimlerin üstten topluma doğru yapılması gerektiği düşüncesi, halk ile reformistler arasında kopukluk

⁵⁷Ş. Süreyya AYDEMİR, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, Evrim Matbaası, İstanbul, 1992, s. 210.

⁵⁸Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Politika'da 45 Yıl*, İletişim Yayınevi, Yay .Haz. Atilla ÖZKIRIM, 5. Baskı Şefik Matbaası, İstanbul, 1991, s. 89.

⁵⁹Erik Jan ZÜRCHER, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, S.83 (Mülakatın tam metni ve metnin tartışması için a.g.e., s.182-184.

yaratmıştı.⁶⁰ Gerçekten, toplumun “kökleri tarihin derinliklerinde olan tutucu karakteri bu biçimsel değişimleri”⁶¹ özümseyecek yapıda değildi. Öte yandan, devrimlerin gerçekleştirilmesine ve başarıya ulaştırılmasına karşı çıkan güçler için alınan önlemler aynı zamanda halkın sorunlarının dile getirilmesinde ve hatta bazen yolsuzlukların ortaya konmasında bir çekingenliğe yol açmıştı. Sorunların dile getirilememesi çözümsüzlüklere, bu da genel bir hoşnutsuzluğa yol açmaktaydı.⁶² Toplumsal hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasında, yığınlarla iletişim kurulamaması kadar, ekonomik durumun belirli bir gelişme gösterememesi ve ülke genelinde yoksullaşmanın artması da önemli bir etkendi. Bütün bunların etkisiyle yasal olarak bir muhalefet partisi olmasa da toplumsal muhalefet alabildiğine yükselmekteydi.⁶³ Tüm bu koşullarda Mustafa Kemal, muhalefetin şu ya da bu biçimde patlamasından korkmaktaydı. Cumhuriyet'in ve onun ayrılmaz parçası devrimlerin korunması gerekiyordu. Güdümlü bir muhalefet olarak nitelendirilen SCF'nin kurulması bu koşulların zorunlu bir sonucu olarak görülüyordu.⁶⁴ Nitekim Atatürk bu konuda duyduğu rahatsızlığı 1930 yazında Fethi Bey'e şu sözlerle anlatmıştır: “Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır... Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o suretle geçmek istemiyorum.”⁶⁵

Yeni partinin kurulma nedenleri arasında uluslararası çevrelerin dolaylı ya da doğrudan etkileri de yer almaktadır. Bu etkilerden biri batıyı model almış bir rejimin siyasî görüntüsünün bu modelle uyuşmayacak kadar otoriter olmasıydı.⁶⁶ 1925 yılından itibaren CHF yönetiminin uygulamış olduğu, tek partili bir siyasî yapılanma ve aşırı merkezileşme politikaları, hem politikaların uygulanmasında ciddi sıkıntılar yaratmış, hem de yönetici kadro içerisinde, fikirlerin serbest ve açık şekilde tartışılmasına çok az olanak vermişti. Halkın istek ve dileklerini siyasî iktidara yansıtmasına ise hiç olanak vermemişti. 1929 dünya ekonomik buhranının zaten güçsüz olan ekonomiyi iyice sarsmasıyla genel bir hoşnutsuzluk ortamı oluştu. İktidarın başı olan reisicumhur, giderek ülkenin tek hâkimi hâline

⁶⁰ Şevket Süreyya AYDEMİR, *Tek Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 379-380, SCF'nin kurulmasında önce ülkenin durumun şöyle anlatmıştır: “... CHF bir halk partisi haline gelememiştir. Bu parti kurulurken partinin bütün halkın partisi olacağını, bu parti kadrosunda bütün halkın tek parti teşkil edeceğini halk Gazi'nin ağzından dinlemişti... Ancak 1930 sıralarında CHF halktan kopmuştu. Halkın dışında, dar, basit bir bürokrat hizbi ile bu hizbe ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan mahalli fakat dar bir taşralı taraftar kadrosundan ibaretti.”

⁶¹ Tevfik ÇAVDAR, Türkiye'nin *Demokrasi Tarihi (1839- 1950)*, İmge Yayınları, Ankara, 2004, s. 328.

⁶² Çetin YETKİN, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Deneyimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul, 1997, s. 30.

⁶³ Tevfik ÇAVDAR, a.g.e., s. 329.

⁶⁴ Tevfik ÇAVDAR, a.g.e., s. 20-25.

⁶⁵ Mete TUNÇAY, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923- 1950)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 2019-2024.

⁶⁶ Esat ÖZ, *Otoriterizm ve Siyaset (Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma) (1923- 1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 80.

gelen hükümetin, denetimsizliğinin önüne geçmek için, muhalif bir partinin varlığında yarar olacağını düşünmekteydi. Kurulacak muhalefet partisi yurttan konuşulmayan, dile getirilmeyen şikâyetlerin mercii olacak ve böylece alınan kararların bir anlamda eleştirisi yapılmış olacaktı.⁶⁷ İleri sürülen bir başka, beş yıl iktidarda bulunduğu için yavaş yavaş kendi güç tabanını oluşturmuş İsmet İnönü'nün gücünü, görünürde muhalif bir parti oluşturarak törpüleme amacıdır.⁶⁸ Ancak, Çetin Yetkin'in de belirttiği gibi, SCF'nin kuruluşunu tek bir nedene bağlamak doğru değildir. Bu nedenlerin hepsi bir bütün olarak partinin kurulmasında etkili olmuşlardır.⁶⁹

Yeni partiyi kurmaya en uygun kişi olarak, 1925 Mart'ında başvekillikteki yenilgisinden sonra gönderilmiş olduğu Paris'teki büyükelçilik görevinden dönen Fethi Okyar görülmüştür. Muhalif bir parti kurma teklifi karşısında Fethi Bey, bir süre düşünerek temkinli davranmış, İsmet Paşa hükümetinin kendisine çalışma imkânı tanınmasını ve Mustafa Kemal'in tarafsız kalacağına dair güvence vermesini talep etmiştir. Mustafa Kemal ise yeni partinin cumhuriyetçilik ve laiklik ilkelerine sadık kalmasını istemiştir. İki taraf anlaşmaya varınca Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Fethi Bey'in Mustafa Kemal'in kendisine önerdiği biçimde, Atatürk'e hitaben yazdığı ve bir muhalefet partisi kurma isteğini dile getiren 9 Ağustos tarihli mektubuna, Reiscumhurun 11 Ağustos tarihli cevabının yayınlanmasından sonra 12 Ağustos 1930'da resmen kurulmuştur.⁷⁰ SCF, her ikisi de CHF içerisinden doğmuş olmasına rağmen 5 yıl önce kapatılan TPCF'nin tersine, parti içerisinden doğal bir muhalefet şeklinde ayrılıp örgütlenmemiş, güdümlü ve yapay bir oluşumdur. SCF daha çok bir meclis içi muhalefet olarak düşünülmüş ve bu fırkaya katılacak mebusların sayısı pazarlıklarla belirlenmeye çalışılmıştır. Fethi Bey anılarında bu konuşmaları aktarmaktadır.⁷¹ Mustafa Kemal, aralarında Nuri Conker ve Ahmet Ağaoğlu'nun da bulunduğu birçok yakın çalışma arkadaşının partiye girmesini emretmiştir. Sonuçta SCF'ye sadece 15 mebus katılmış olmakla birlikte bunlardan 9'u siyasal yaşamlarını CHF içinde sürdürmüşlerdir. Yeni parti, 11 maddelik bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyanname, liberal ekonomi siyasetini ve yabancı yatırımların teşvikini savunması yanında, tek dereceli seçim ve kadınlara siyasal haklar tanınması gibi maddeleri de içermekteydi.⁷² Ancak, SCF sadece mecliste yapacağı muhalefetle

⁶⁷Bekir Berat ÖZİPEK, *Türk Siyasal Yaşamında SCF Olayı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacettepe Üniversitesi, 1990.

⁶⁸Erik Jan ZÜRCHER, "Atatürk ve Muhalefet 1924'teki Çok Partili Demokrasi", *Tarih ve Toplum*, Ocak, 1998, s. 16-19.

⁶⁹Çetin YETKİN, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Deneyimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997, s. 100.

⁷⁰Mektup metinleri için bkz. Çetin Yetkin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Deneyimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul Dönüşüm Yayınları, 1997, s. 255- 257.

⁷¹Mete TUNÇAY, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 259.

⁷² Erik Jan ZÜRCHER, a.g.e., s. 35.

varlık gösterecek pasif bir siyasî parti olarak tasarlanıyordu. Bu nedenle, kuruluşunda, Halk Fırkasının ve hükümetin yardımını görmüştü. Halk Fırkası'ndan SCF'ye geçmek isteyenlere izin verilmiş, 15 mebus gönüllü olarak yeni partiye geçmişlerdir. Bu yaklaşımla yeni partinin sadece mevcut hükümete karşı bir siyasî rakip olarak kalması sağlanacak iktidar seçeneği haline gelmesi önlenecekti.⁷³ Fakat yeni partiyi belirlenen sınırlar içinde tutmak mümkün olmamıştır. Fethi Bey Eylül ayı başlarında İzmir'e yaptığı ziyarette coşkulu ve kalabalık (50 bin kişi) bir grup tarafından karşılanmış, polisle kalabalık arasında çatışma çıkmıştır. SCF'nin gerek bu olaylı ancak başarılı Ege gezisi, gerekse bu geziyi izleyen günlerde yapılan yerel seçimlerdeki SCF başarısı, yeni partinin sonunu hazırlayan gelişmeler olmuştur.⁷⁴ İzmir'de çıkan olaylardan rahatsızlık duyan Mustafa Kemal, daha önce iki parti arasında tarafsız kalacağına dair söz vermiş olmasına rağmen, CHF'nin yanında yer alarak bu partiye olan yakınlığını açıklamıştır. Ayrıca, SCF'nin İzmir başarısı CHF'ne en azından Ege Bölgesi'nde halkın destek ve güvenini yitirmiş olduğunu, bir genel seçim sonucunda iktidarı da kaybedebileceğini göstermiştir.⁷⁵ Bütün bunlar, iki parti ilişkilerinin gerginleşmesine ve basında yapılan SCF eleştirilerinin sertleşmesine neden olmuştur. Partinin kuruluşunun ardından Gümüşhane milletvekili olarak meclise giren Fethi Bey mecliste, hükümeti, ekonomi politikalarını ve özellikle demiryolu siyasetini eleştirebiliyordu. SCF'nin halk üzerindeki etkisini azaltabilmek için hükümet ekonomik durumu düzelterek reformlar vaat etmiş ama yine de aldığı tedbirler yeterli olmamıştır. CHF mensubu milletvekilleri de Fethi Bey'i Mondros ateşkes antlaşmasını imzalamakla ve Mustafa Kemal'e şahsi düşmanlık beslemekle suçlamışlardır. Fethi Bey'in, partiler arası çekişmelerde Mustafa Kemal'in tarafsızlığını korumasını istemiş olması da gerginliği arttırmıştır. Halk Fırka'lılar, Fethi Bey ve partisinin halktan gördüğü desteği ve Fethi Bey'in hükümeti eleştiren tutumunu, sadece kendi iktidarlarını değil fakat rejimi tehdit eden bir tehlike olarak yorumluyorlardı. Onlara göre SCF'nin halktan görmüş olduğu ilgi daha çok "gericilerden" geliyordu.⁷⁶ İki parti arasındaki gerginlik, hükümetin denetimi altında yapılan belediye seçimlerinden sonra son haddini bulmuştur. Ekim 1930'da ülke çapında yapılan yerel seçimlerde SCF yeni bir parti için büyük sayılabacak bir başarı göstermiştir. Başarı belirtileri SCF'nin iktidara gelme isteğini kamçılamış bu da partinin sonunu hazırlamıştır. Dâhiliye vekili, 15 Kânunuevvel 1930'da 502 belediyeden 22'sini SCF'nin kazandığını açıklamıştır.⁷⁷ Çok az sayıda sandalye kazanıldığı halde iktidar partisi şaşkınlığa uğramış ve telaşa düşmüştür. Seçimlerin hemen ardından Fethi Bey TBMM'de iktidar partisini belediye seçimlerindeki fesat ve yolsuzluklardan dolayı suçlamış,

⁷³ Şükrü KARATEPE, *Tek Parti Dönemi*, İstanbul Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993, s. 39.

⁷⁴ Esat ÖZ, *Otoriterizm ve Siyaset (Türkiye'de Tek Parti Rejimi Ve Siyasal Katılma) (1923- 1945)*, Ankara Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 85.

⁷⁵ YETKİN Çetin, a.g.e., s. 184.

⁷⁶ H. Kemal KARPAT, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s. 62.

⁷⁷ Mete TUNÇAY, a.g.e., s. 27.

ateşli tartışmalardan sonra, Fethi Bey'in hakkında gensoru açtığı bakan güvenoyu almıştır. Bu son olay SCF'nin sonunu getirmiştir. Fethi Bey'in, iktidar partisini belediye seçimlerinde fesat ve yolsuzlukla suçlaması Halk Fırka'lıları öfkelenmiştir ve bunun sonucunda partiler başlangıçta tarafsız kalacağını söyleyen Mustafa Kemal'i durumunu değiştirmeye ve CHF'nı desteklemeye ikna etmişlerdir. Reiscumhur artık tarafsız kalamayacağını Fethi Bey'e açıklamıştır. Böylece Fethi Bey direkt olarak Mustafa Kemal'i karşısına almış oluyordu. Fethi Bey Mustafa Kemal'in şahsına bir muhalefet yapmak istemezdi, dolayısıyla 17 Kasım 1930'da partiyi feshetti. SCF'nin kendini feshinden altı hafta sonra 23 Aralık 1930'da patlak veren Menemen ayaklanması, Halk Fırka'lılar nezdinde, "dinci", "gericilerin" SCF'yi kendi amaçları doğrultusunda bir kalkan olarak kullandıkları tezini haklı çıkarmıştır. Ancak, bu iddianın doğruluğunu ispat eden bir delil olmadığı gibi, aksine, SCF'nin başarısını araştırmak üzere Mustafa Kemal'in memleket içerisinde yaptığı uzun gezi halkın yeni partiyi desteklemekle ülkeye hâkim olan kötü duruma tepki verdiğini göstermiştir.⁷⁸

Bu dönemde başka siyasal parti kurma girişimleri de olmuştur. Bunlardan birincisi, 26 Eylül 1930'da Adana'da kurulup 21 Aralık 1930 günü kapatılan Ahali Cumhuriyet Fırkası'dır. İkincisi, 29 Eylül 1930'da Edirne'de kurulan, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi'dir. Üçüncüsü ise, SCF'nin kapanmasından 6 ay sonra Arif Oruç'un kurmaya çalıştığı ancak, partinin komünist eğilimli olduğu gerekçesiyle hükümetçe kurulmasına izin verilmeyen, Laik Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası'dır.⁷⁹ Görüldüğü gibi, Serbest Fırka, hoşnutsuzluğun yansıtıldığı bir araç haline gelmeye ve kitlelerin desteğini almaya başlar başlamaz deney durdurulmuştur. Yine de bu deney, Atatürk'ün çok partili demokrasiyi uygulanabilir -hatta istenir- bir seçenek olarak gördüğünü göstermektedir.⁸⁰ Gündümlü bir demokrasi deneyinin hüsrarla sonuçlanmasının ardından Türkiye, çok partili yaşama on beş yıl sonra geçmek üzere yoğun bir tek parti yönetimi dönemine girmiştir. Zürcher'e göre, TPCF ve SCF örnekleri, birlikte düşünüldüklerinde, şunu göstermektedir: Atatürk uzun vadeli bir hedef olarak demokrasiyi desteklemesine rağmen, bu ideal sosyal ve kültürel reformlara göre kesinlikle ikinci sırada yer alıyordu.⁸¹

1938 YILINDA AYDIN YEREL SEÇİMİNE HAZIRLIK SÜRECİ VE AYDIN GAZETESİNE YANSIMALARI

3-8 Eylül tarihleri arasında gerçekleşen seçim için birçok hazırlıklar yapılmıştır. 2 Eylülde hazırlanan aday listeleri hazırlanarak belediye kapısına asılmıştır. Merkez de sandık görevlileri olarak belirlenenlerin listesi şu şekildedir;

⁷⁸ H. Kemal KARPAT, a.g.e., s. 63.

⁷⁹ Mete TUNÇAY, a.g.e., s. 293.

⁸⁰ Erik Jan ZÜRCHER, a.g.e., s. 16.

⁸¹ Erik Jan ZÜRCHER, a.g.e., s. 16-17.

“1-Hasan Efendi Mahallesinden Fuat Erlaçın 2-Köprülü Mahallesinden Zati Zengi 3-Ramazanpaşa Mahallesinde Cemal Ergenekon 4-Fevzi Türkan 5-Kemal Tok 6-İsmail Hakkı Şerit 7-Mustafa Öngen 8-Mehmet Cantok 9-Halil Övge 10-Orhan Çiftçi 11-Hüseyin Üntük 12-Alican 13-Ragıp Ege 14-Yusuf Aydın 15- Osman Becerik 16- İhsan Taşı 17-Hakkı Öztep 18-Mustafa Gülaydın 19-Mehmet Oktay 20-Halil Şit 21-İbrahim Cırid 22-Rıza Oygan 23-Şükrü Saray 24-Talat Posacı 25- Ali Sezgin”⁸²

İsimleri kura çekilen bu heyet seçim encümeninin altı kişiden ibaret olmasını kararlaştırdıklarında isimlerine sıra ile kura isabet eden yukarıda yazılı yirmi beş kişiden Fuad Erlaçın, Zati Zengi, Cemal Ergenekon, Fevzi Türkan, İsmail Hakkı Şerit ve Mehmet Cantok intihap encümeni ne ayrılmışlar diğerleri yedeğe kalmışlar. Belediye reisi Nafız Karabudağın başkanlığın toplanan heyet listenin 8 Eylül 1938 Perşembe gününe kadar belediye ve hükümet kapılarına asılmasına karar vermiştir.⁸³

Ocak Kongreleri

Seçim sürecinde hazırlık aşamalarından biri olan ocak kongreleri teşkilatlanma açısından oldukça önemlidir. Aydın merkez ve ilçelerinde düzenlenen ocak kongreleri şu şekilde yapılmıştır; Merkez ilçesine bağlı yukarı kayacık ocak kongresi 25/09/1938 pazar günü yapılmış ve yeni ocak yönetim kuruluna Mürsel Çetin, Ramazan Gedik ve Süleyman Yar seçilmişlerdir. Bunlardan Mürsel Çetin ocak başı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Karaköy, Baklacık, Genger semt ve ocak kongresi 26/09/1938 pazartesi günü yapılmış ve yeni ocak yönetim kuruluna Ali Gökbayrak, Mehmet Şahin ve Süleyman Yiler seçilmişlerdir. Bunlardan Ali Gökbayrak ocak başkanı olmuştur. Merkez İlçesine bağlı Kalfa köy ocak kongresi 27/09/1938 Salı günü yapılmış ve yeni ocakyön kuruluna Mehmed Gamsız, Hüseyin Çeti ve Ali kara seçilmişlerdir. Bunlardan Mehmed Gamsız ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Zeytinköy ocak kongresi 2/09/1938 Pazar günü yapılmış ocak yönetim kuruluna Mehmed Yapar Bıyam Tunçay ve Abdullah Altınbaş seçilmiştir. Bunlardan Mehmed Yapar ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Anbarcık ocak kongresi 2/09/1938 Pazar günü yapılmış ve ocak yön kurul başkanlığına Mehmet avcı Ömer Kocaer ve İhsan Aygördü seçilmişlerdir. Bunlar Mehmed Avcı ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Gerez ocak kongresi 2/09/1938 Pazar günü yapılmış ve ocak yön kuruluna Yusuf Yılmaz Şakir Aydın ve şerif ali Eraslan seçilmişlerdir. Bunlardan Yusuf Yılmaz ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Işıklı ocak kongresi 3/09/1938 pazartesi günü yapılmış ve ocak yönkuruluna Nuri Kahvecioğlu Sayid Atalay ve Mustafa Demirkol seçilmişlerdir. Bunlardan Nuri Kahvecioğlu ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Şevketiye ocak kongresi 3/09/1938 pazartesi günü yapılmış

⁸² Aydın, 29 Ağustos 1938.

⁸³ Aydın, 29 Ağustos 1938.

ve ocak yönkuruluna Nuri Baysal Yusuf Ergün ve Bayram Ali Yalın seçilmiştir. Bunlardan Nuri Baysal ocak başkanlığına seçilmiştir. Merkez ilçesine bağlı Arapkuyu ocak kongresi 3/09/1938 pazartesi günü yapılmış ve Ali Yaşar İsmail keskin ve Mehmed yıldız seçilmişlerdir. Bunlardan Ali Yaşar başkan olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Kadıköy ocak kongresi 4/09/1938 Salı günü yapılmış ve ocak yönetim kuruluna İsmail pazarlı Ahmet İpekdenka Ali Kocaman seçilmişlerdir. Bunlardan İsmail Pazarlı başkan olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Yeniköy ocak kongresi 4/09/1938 Salı günü yapılmış ve ocak yönetim kuruluna İsmail Maden Mehmed Balıkçioğlu ve Mestan Yıldırım seçilmişleridir. Bunlardan İsmail Maden ocak başkanı olmuştur. Merkez ilçesine bağlı Ovaemir ocak kongresi 5/09/1938 Çarşamba günü yapılmış ve ocak yönetim kuruluna Şaban Mantar Ali Şahin ve Ali Yılmaz seçilmişlerdir. Bunlardan Şaban Mantar başkan olmuştur. Merkez İlçesine bağlı Horosköy, Arapköy semt ocak Kongre si 30/09/1938 Cuma günü yapılmış ve ocak yönetim kuruluna Ali Aydın, Raşit Bilgen Hasan Ayaş seçilmişlerdir. Bunlardan Ali Aydın ocak başkanı olmuştur. Merkez İlçesine bağlı Balıkköy, Araplar semt ocak yönetim kuruluna Raşit Aktaş, Mehmed Şenyuva, Hasan Sarıtaş seçilmişlerdir. Bunlardan Raşit Aktaş ocak başkanı olmuştur.⁸⁴

C.H.P Aydın Merkez Mahalle Ocak Kongre Günleri⁸⁵

<i>Ocak</i>	<i>Tarihi</i>	<i>Günü</i>	<i>Saati</i>	<i>Kongre Yeri</i>
<i>Güzelhisar</i>	<i>13/09/1938</i>	<i>Perşembe</i>	<i>20</i>	<i>Tabaklı Kahvede</i>
<i>Cuma</i>	<i>14/09/1938</i>	<i>Cuma</i>	<i>20</i>	<i>Ocak Mahfelinde</i>
<i>Orta</i>	<i>15/09/1938</i>	<i>Cumartesi</i>	<i>20</i>	<i>Orta Mahalle mektebinde</i>
<i>Hasan E. semt</i>	<i>16/09/1938</i>	<i>Pazar</i>	<i>20</i>	<i>Parti kurağında</i>
<i>Zafer</i>	<i>17/09/1938</i>	<i>Pazartesi</i>	<i>20</i>	<i>Zafer mahalle Kahvesinde</i>
<i>Köprülü</i>	<i>18/09/1938</i>	<i>Salı</i>	<i>20</i>	<i>Dükkanönü kahvesinde</i>
<i>Meşrutiyet</i>	<i>19/09/1938</i>	<i>Çarşamba</i>	<i>20</i>	<i>Meşrutiyet mahallesinde</i>
<i>Mesudiye</i>	<i>20/09/1938</i>	<i>Perşembe</i>	<i>20</i>	<i>Mesudiye mah.</i>

⁸⁴ *Aydın*, 31 Ağustos 1938.

⁸⁵ *Aydın*, 29 Ağustos 1938.

Gazete İlanları

Anadolu gazeteleri siyasal örgütlenmelerde, çoğu zaman siyasal partilerin temel alt yapılarını oluşturmaktadırlar. Anadolu gazetelerinin sahipleri ve yöneticileri, genel olarak yörelerinin toplum liderleri, toplumsal ve siyasal güç odakları konumundadırlar. Bu gerçeğin bir kanıtı da, siyasal tansiyonun yükseldiği, siyasallaşma sürecinin hızlandığı dönemlerde yayınlanan gazete sayısının artmasıdır. Bu çerçevede Türk toplumunun siyasallaşma süreci ile Anadolu Basını'nın sayısal artışı arasında doğrudan bir ilişkiden söz etmek mümkündür.⁸⁶ Bir konu, önce kitle iletişim araçlarında yerini almakta, ardından kitle iletişim araçlarının sunmuş olduğu konular bireyler tarafından konunun öneminin algılayışını etkilemekte ve daha sonra değişen öncelikler de hükümetin politika tercihlerini etkilemektedir.⁸⁷

Seçim hazırlık sürecinde halkı bilinçlendirme açısından ve seçim propagandası açısından kitle iletişim araçları önemli unsurlardır. 1938 yılında Aydın'da yapılan yerel seçimler önce gazetede halkın sandık başında nasıl oy kullanmasını ve gerekleri hakkında bilgi vermektedir. Seçimin yapılacağı gün seçmenin uyması gereken kuralları şu şekilde belirtmektedir:

“BELEDİYE SEÇİMİ PAZARTESİ BAŞLIYOR

Aydın belediye seçimi 3 Eylül pazartesi günü başlayacak ve 8 Eylül cumartesi günü saat 12 ye kadar devam edecektir. Seçim defterlerinde isimleri yazılı kadın, erkek bütün vatandaşlar seçime iştirak edeceklerdir. Seçime nasıl iştirak edileceği hakkındaki belediye kanununun maddelerini aynen neşreliyoruz. Oyların sandığa atılmasına dair olan belediye kanununun 41,42. maddeleri; Madde 41-Her seçmen kendi oyunu getirip seçim sandığına atmakla mükelleftir. Hiç bir sebep ve suretle başkasının namına seçim pusulası sandığa atılmaz. Seçim pusulasında seçmenin ismi, adresi, imzası veya mührü bulunur. Her seçmenin elinde nüfus hüviyet cüzdanı olduğu halde seçim encümeni huzuruna gelerek evvelin musaddak seçim defterindeki ismi hizasına imzalaması ve Türkçe okuyup yazma bilmiyorsa parmak basması ve ondan sonra oy pusulası alarak orada seçim olunacak aza miktarının iki misli isim yazıp veya Türkçe okuyup yazma bilmiyorsa emniyet ettiği kimseye yine orada yazdırıp sandığa encümen huzurunda bizzat koyması şarttır. Seçim sandığının açılabilmesi için seçmenlerden en ziyade yarısından fazlasının seçime iştirak etmiş olması lazımdır. Sandığa oy atılması için tayin edilen son günün akşamı seçmenlerden yarısından ziyadesinin iştirak etmemiş olduğu anlaşıldığı takdirde sandık açılmayacak seçim encümeni kararıyla oy atılma müddeti bir hafta temdit ve keyfiyet ilan olunur. Bu müddetin hitamında 42. Madde mucibince sandık açılır.

SANDIĞIN AÇILMASI REYLERİN SAYILMASI

Madde 42-Seçimin sonunda meclis azası adedi on iki olan yerlerde seçim encümeni azasının en az üçünün ve diğer yerlerde en az yedisinin huzuruyla sandık açılır.

⁸⁶Atilla Girgin, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2001, s. 174.

⁸⁷Banu Terkan, *Gündem Belirleme*, Tablet Kitapevi, Konya, 2006, s. 151.

1-Oy pusulaları sayılarak musaddak defterdeki imzalı ve işaretli seçmenler esamisi yekûnu ile mukayese edilir.

2-Yazısı okunmayan pusularla seçilenin kim olduğu belli olmuyorsa pusulası bir tarafa ayrılır.

3-Azalık vasfını haiz olmayan isimler nazarı itibara alınmaz.

4-Adedi mürettepten eksik esamiyi ihtiva eden pusulalardan münderiç isimler hesaba katılır. Adedi mürettepten fazla isimler sondan itibaren silinir.

5-Seçim pusulalarının tadat ve tasnifi bu suretle ikmal edildikten sonra en ziyade oy kazananadan itibaren sırasıyla her namzedin kaç oy almış olduğu tespit edilir.

6-Müsavi oy kazananlardan evli olan, evlilerden yaşı büyük olan bu da müsavi ise çocuğu çok olan tercih olunur. Çocuk adedinde müsavat halinde kura çekilerek iş bu kurada ismi önce sırada evvel olur.

7-En çok oy kazananlardan itibaren adedi mürettep miktarı isim azalığa ve bundan bir misli de yedek azalığa ayrılır.

Halka bilgi verme açısından önemli bir organ olan basın seçimler başlamadan önce dönemde etkili olan CHP'nin çalışmaları hakkında bilgi vermektedir. 2 Eylül 1938'de hazırlamış oldu broşürü halka ücretsiz olarak dağıtmıştır. Broşürün içeriğinde ise, Belediyenin dört yıl içinde başarmaya muvaffak olduğu şehir hizmetlerinin yanında bilhassa su ve elektrik işleri gelmektedir. Broşürde bu iki mühim ihtiyacın tahakkuku için nasıl çalıştığı izah edilmekte bu hususta başvuru çareleri ve alınan kararlar tarihleri sırasıyla zikredilmektedir. buna en mübrem medeni vasıtalarımız olan su ve elektrik davasının kısa bir tarihçesi demek daha doğru olur.

Broşürde, su ve elektrik işlerinden sonra sırasıyla şehir hıfzıssıhhasına bütçe ve para meselelerine geçilmekte sosyal kalkınma bakımından alınan kararlar ve bunların tatbikatından elde edilen müspet ve iyi neticeler rakamlar ve resimlerle gösterilmektedir. Belediyemizin 1934 senesine kadar dört yılda başardığı işler halkımızın reylerini yapıcı ve yaratıcı kudretine inandığımız Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine vermiş olmaları isabeti bir kere daha tebarüz ettirmesi bakımından broşür ayrı ve hususi bir kıymet taşımaktadır. ”⁸⁸

Yerel basının üstlenmiş olduğu rol üç ayrı konuya odaklanmıştır;

-CHP'nin Aydın'daki yerel gazeteleri siyasal iletişim aracı olarak nasıl kullanıldıkları,

-Yerel gazetelerin seçmen üzerindeki etkisi,

-Yerel gazetelerin seçmene karşı tutumları.

Yerel iletişim çevre koşulları içinde, yerel gazeteler kitle iletişim araçları açısından, en önemli anahtar unsurlardır. Yerel gazeteler bir anlamda yerel halkın kulağı, gözü ve sesidir. Bu gazeteler halkın kimi zaman günlük yaşamını düzenler. Onları bilgilendirmek için yayınlanır ama aynı zamanda etkileme ve eğlendirme niteliklerine de sahiptirler. Yerel basın, yayınladığı haberlerle, ele aldığı

⁸⁸ Aydın, 1 Eylül 1938.

sorunlarla, o kentte gelişen kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle o kentte yaşayan bireye, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır.⁸⁹

1938 AYDIN'DA YEREL SEÇİM

Aydın'da Seçim ve Sonuçları

Aydın belediye seçimi 3 Eylül pazartesi günü başlayıp 8 Eylül cumartesi günü saat 12 ye kadar devam ederek altı gün müddetle oyların kabulüne ve oy sandıklarının belediye dairesine konulmasına karar verilmiş seçim defterinde isimleri yazılı sayın seçmenlerin bu tarihlerde belediye dairesine gelerek seçim encümeni huzurunda oylarını sandığa atmaları belediye kanununun 35. maddesince belirtilmiştir.

Belediye adaylarının seçilmesine 3 Eylül pazartesi günü başlandı. Bu seçim dolayısıyla belediye ve parti binaları bayraklarla donatılmıştı. Sabah erkenden belediyenin etrafında canlı bir faaliyet vardı. Belirtilen saatte seçim encümeni azarlı yerlerini aldılar. Sandıklar muayyene edilerek mühürlendi. İlk rey Cumhuriyet mahallesinden Hüsnü Konakçı attı. Ondan sonra Milli Aydın Bankası direktörü B. Akil ile eşi Bayan Suad attılar. Seçim yerinde bir bayram kalabalığı vardı. Bir taraftan mızıkça bir taraftan davul zurna milli havalar çalılıyordu. Belediye meydanındaki halk kürsüsünde sıra ile yer alan hatipler tarafından söylevler veriliyordu. Halk; bilaistisna oylarını Cumhuriyet Halk Partisinin adaylarına, içtenlikle veriyordu. Pazartesi günü bine yakın halkoylarını kullanmıştır. Seçimin ilk günü olmasına ve seçimin cumartesi günü akşamına kadar olmasına kadar devam edeceğine nazaran bu çok iyi bir başlangıçtır. Vatandaşların oy verme hak ve vazifesine karşı büyük alakalarını gösterir. Bu başlangıca göre sekiz bin kadar olan seçmenlerin büyük bir ekseriyetinin oylarını kullanacağı belirtilmiştir. Pazartesi gecesi belediye önünde davul zurnalar çalmış havai fişekler atılmış ve bir bayram gecesi gibi eğlenceler düzenlenmiştir.⁹⁰

Aydın ilinde Cumhuriyet Halk Partisinin asıl ve yedek üyeler şu şekildedir:

“Asıl Üyeler:

1-Ruhiye Tellioglu

2-Saime Yazgan

3-Avukat Ahmet Brotav

4-Ahmet Şakiroglu

5-Ekrem Çiftçi

Yedek Üyeler:

1-Bayan Hava Tanlay

2-Arif Yıldız

3-Ahmed Yeşigan

4-Ahmed Atay

5-Haydar Altın

⁸⁹Ali Murat VURAL, “Yerel Kamuoyunun Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın”, *Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı*, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:11, Ankara, 1996, s. 1063.

⁹⁰ *Aydın*, 1 Eylül 1938.

6-Etem Menderes	6-Emin Emnalar
7-Halim Aysın	7-Hilmi Kundıracı
8-Doktor Hulusi	8-Hasan Sabuncu
9-Hamit Altıparmak	9-İbrahim Şakiroğlu
10-Hasan Çetinbaş	10-İhsan Taş
11-Mustafa Adalı	11-İsmail Hakkı Şerit
12-Nafiz Karabudak	12-İbrahim Akgül
13-Nail Çiftçi	13-Lütfi Taşkın
14-Avukat Osman Akçasu	14-Mustafa Bayav
15-Ömer Ayaydın	15-Mustafa Boyacıoğlu
16-Rüştü Başkoru	16-Mehmed Özaydın
17-Raif Günaydın	17-Mehmed Ali Sezgin
18-Raif Aydoğdu	18-Mithat Levent
	19-Nuri Tesviyeci” ⁹¹

3-8 Eylül tarihleri arasında yapılan seçimde Aydın ilinde parti adayları halkın kullandığı oylar sonucunda kazanarak çalışmalarına devam etmiştir. Seçmenler oylarını büyük bir coşkuyla kullanırken Aydınlılar Cumhuriyet Halk Partisinin adaylarına oy vermek suretiyle siyasi düşünceleri ve partiye olan inanç ve bağlılıklarını bir daha ispat etmiş oluyordular.

Nazilli’de Seçim ve Sonuçları

Aydın İlinde ve ilçelerinde yaşanan seçim coşkusu Nazilli ilçesinde de büyük bir coşkuyla ve hararetle bir şekilde devam etmektedir. Nazilli belediye Meclis seçim yoklaması salı günü Aydın İl yönetim Kurulu üyeleri B. Raif Aydoğdu ve B. Neşet Akkorun huzurunda yapılmıştır. Kapalı oyları yapılan yoklama neticesinde aşağıda adı geçen asıl ve yedek adaylarda başka 100 kadar partili de muhtelif oy alınarak ekalliyette kalmıştır. Adaylığa seçilen arasında doktor, bankacı, tüccar, esnaf ve basma fabrikası erkânı da vardır.

C.H.P. İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞINDAN

Salı günü yapılan parti yoklamasında, Nazilli belediye meclisi asıl ve yedek aday listesi:

“Asıl Üyeler:

1- Kerime Sagun

Yedek Üyeler:

1- Adburrahman Yorgancı

⁹¹ Aydın, 2 Eylül 1938.

2- <i>Vedia Alageyik</i>	2- <i>Cemal Soysal</i>
3- <i>Emin Bilgen</i>	3- <i>Ecir Ölçer</i>
4- <i>Hakkı Pıyancı</i>	4- <i>Hikmet Çoşkun</i>
5- <i>Hasip Küçük</i>	5- <i>Haydar Bilgen</i>
6- <i>Hasan Adaş</i>	6- <i>Hüsnü Kutsal</i>
7- <i>Halil Çilingiroğlu</i>	7- <i>Kani Ülkü</i>
8- <i>Halil İbrahim Yavaş</i>	8- <i>Rıza Baysal</i>
9- <i>Kemal Yakar</i>	9- <i>Ömer Alageyik</i>
10- <i>Mehmet Ali Tan</i>	10- <i>Mehmet Bilge</i>
11- <i>Nuri Bilgen Oğlu</i>	11- <i>Süleyman Üçal</i> ⁹²
12- <i>Şevki Yıldız</i>	
13- <i>Ziya Dalyan</i>	

Halkoılarını tam bir ittifakla parti adaylarına verdiler. Nazilli belediye meclis seçimi de 7 Eylül Cuma günü Nazilliler ittifakla oylarını parti adaylarına vermiştir.

Çine'de Seçim ve Sonuçları

Asıl ve yedek parti adayları Çarşamba günü tespit edildi. Çine belediye meclisi asıl ve yedekleri adayları için parti yoklaması 1 Eylül'de Çine parti kurağında ilyön kurulu tarafından yoklamaya başkan seçilen Neşet Akkorun başkanlığında yapıldı. Yoklama ilyön kurulla belediye hududu içinde bulunan dört parti ocak yön kurulunda vazife alan 19 kişiden 17 kişi iştirak etti. Yoklama talimat ile buna ait parti talimat ve emirleri tamamen belediye ve belediye adayı seçilmek hakkını haiz olanların liseleri de okunarak gizli oyla yapılan yoklama sonunda asıl ve yedek üyeleri parti adayları tespit edildi. Bunlardan başka asıl üyelikler için Lütfiye Gürkan ve Hamdi Aköz yedek üyelikler içinde Fatma Özel, Mustafa Gönül, Atıf Çiner, hidayet Evoğlu, Sakip Akhan ve Ahmed Akhan da oy aldılar. Asıl ve yedek seçilen kişiler arasında esnaf, eczacı, tüccar, avukat, çiftçi, fırıncı ve diğer meslek sahipleri de yer almaktaydı.

⁹² *Aydın*, 2 Eylül 1938.

C.H.P. İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞINDAN

Cuma günü yapılan parti yoklamasında Çine belediye meclisi asıl ve yedek üyelerin listesi:

“ASIL ÜYELER.

1-Fatma Özel

2-Ahmet Akhan

3-Cafer Uygan

4-Hüseyin Tan

5-ibrahim Onur

6-İsmail Tarhan

7-Kamil Işık

8-Mustafa Anbarcı

9-Nihat Erol

10-Nuri Güngör

11-Necip Güney

12-Osman Cerit

13-Sadık Oral

YEDEK ÜYELER:

1-İkbal Cengiz

2-Muzzafer Gökbil

3-Lütfi Gürkan

4-Ahmet Serter

5-Hasan Denктаş

6-Hamdi Aköz

7-Kazım Çoşkun

8-Mehmet Merdin

9-Mehmet Millaslioğlu

10-Mustafa Halim Biner

11-Osman Karacaoğlu

12-Osman Balaban”⁹³

Çineliler yapılan seçim sonucunda oylarını tamamını parti adaylarına vermişler.

Umurlu'da Seçim ve Sonuçları

Umurlu belediye meclisi asıl ve yedek üyelerini parti yoklaması belediye hududu çevresindeki kamu ve ocak yön kurulları 02/09/1938 Pazar günü il yönetim kurulu üyesinden Bay Nafiz Karabudağın başkanlığında ve merkez ilçe yön kurul başkanı Doktor Nafiz Yazga'nın katılımıyla yapıldı. Umurlunun yeni meclisi ekseriyle münevver gençler ve her türlü meslek sahipleri teşekkül edecektir. Adaylar arasında doktor, avukat, öğretmen ve esnaf yer almaktadır.

C.H.P. İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞINDAN

02/09/1938 Pazar günü yapılan parti yoklamasında belediye meclisinin tespit edilen asıl ve yedek üyelerinin listesi:

⁹³ Aydın, 1 Eylül 1938.

04/09/1938 Salı günü Umurlu halkının tümü oylarını kullanması sonucu seçim

“Asıl Üyeler:

1-Vedia Çörüş

2-Aptullah Erdem

3-Çetin Bozkurt

4-Halit Çayırılı

5-Hasan Toros

6-Hüseyin Güteryüz

7-İhsan Çörüş

8-Mehmet Dirik

9-Mehmet Cakıcı

10-Mustafa Yalçınkaya

11-Mehmet Güler

12-Raci Barlas

Yedek Üyeler:

1-Nigar Çörüş

2-Ahmet Bozkurt

3-Ahmet Candoğan

4-Emin Konakçı

5-Halil Kayahan

6-Bahri Aras

7-Mustafa Sinan

8-Mustafa Şimşek

9-Lütfi Armağan

10-Rıfat Onan

11-Şakir Musullu”⁹⁴

sona ermiştir. Umurlu halkının oylarını büyük bir coşkuyla ve içtenlikle parti adaylarına vermiştir.

Germencik’te Seçim ve Sonuçları

Germencik belediye meclisi üyelik için yoklaması Salı günü yapılmıştır. Yoklamada İl yönetim kurulu üyelerinden avukat Neşet Akkorla B. Halim Aysin ve merkez ilçe yönetim kurulu üyesinden B. Asaf Gökbel bulunmuştur. Yeni adaylar tamamen kasabanın gençleri teşkil etmektedir. Hali hazır belediye meclisinden yalnız bir üye arasında yer almıştır. Salı günü yapılan yoklamada Germencik Belediye Meclisi asil ve yedek üyeliklerine parti adayları olarak tespit edilen üyelerin listesi:

“Asil Üyeler:

1-Pakize Kutbay

2-Ahmet Biçken

3-Ahmet Mumcu

4-Ahmet Özaydın

Yedek Üyeler:

1-Ferhunde Akın

2-Ahmet Gülnar

3-Ahmet Şükrü Albayrak

4-Ali Rıza Yağcı

⁹⁴ Aydın, 2 Eylül 1938.

5-Alim Şemin	5-Cemal Derya
6-Hilmi Özkan	6-Hamdi Kızılcık
7-İsmail Tekcan	7-Hidayet Gökçen
8-Mustafa Helvacı(Etem'in Kardeşi)	8-Kadri Biber
9-Mustafa Erçin	9-Mehmet Günel
10-Neşet Zincirci	10-Mehmet Peynirci
11-Nuri Zincirci	11-Mustafa Helvacı(Bekir'in Kardeşi)
12-Ömer Kuyucu	12-Nuri Özsoy
13-Doktor Sabri Akın	13-Tevfik Yurdbakan" ⁹⁵

Cumartesi günü seçim sona vermiş ve seçim sonucunda Germencik halkı oylarını tamamını parti adaylarına vermiştir.

Karacasu'da Seçim ve Sonuçları

Karacasu yeni belediye asil ve yedek üyelerini tespit etmek üzere parti yoklaması salı akşam gençlik kurumu salonunda Aydın Parti il yönetim kurulu üyelerinden B. Raif Günaydın'ın başkanlığında toplanmış ve adaylar tespit edilmiştir. Yeni adaylar arasında asil ve yedek üyelikler için dört kadın yer aldığı gibi meclise bir çok yeni şahsiyetler girecektir.

C.H.P. İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞINDAN

03/09/1938 Günü yapılan parti yoklamasında Karacasu belediye meclisi asil ve yedek üyelik için tespit edilen parti adayların üye listesi:

"Asıl Üyeler:

- 1-Hatice Aydın
- 2-Cemile Fıtil
- 3-Ali Vehbi Tuncer
- 4-Ali Galip Yolcu
- 5-Ahmet Bezci
- 6-Emin Mete

Yedek Üyeler:

- 1-Kadriye Karabay
- 2-Esma Koduk
- 3-Ali Rıza Fıtil
- 4-Ali Onbeş
- 5-Ali çırak
- 6-Ahmet Kuruüzümcü

⁹⁵ Aydın, 30 Ağustos 1938.

7-Halil Kodak	7-Ahmet Altıntaş
8-Halil Çamurcu	8-Ali Akay
9-Hüseyin Tarakçı	9-Hayrullah derici
10-Kamil Çolak	10-İsmail Özçelik
11-Kerim Eroysal	11-İbrahim uygun
12-Kamil Tonay	12-Mehmet Onbeş
13-Mustafa Akay	13-Mustafa Kavurmacı
14-Mehmed Portakal	14-Mustafa Fitol
15-Mustafa Gülenç	15-Süleyman Portakaloğlu
16-Süleyman Portakal	16-Şali Akhan” ⁹⁶

Cuma günü seçmenlerin tamamı oylarını kullanmış ve sayımda seçmenlerin tamamı oylarını parti adaylarına vermiştir.

Söke’de Seçim ve Sonuçları

03/09/1938 tarihinde yapılan parti yoklamasında Söke Meclisi asil ve yedek üyeler için tespit edilen parti adaylarının listesi:

“Asıl Üyeler:

- 1-Bayan Beyhan
- 2-Cavid Tözel
- 3-Cemal Özbaş
- 4-Esat Ilgaz
- 5-Eyüp Özbaş
- 6-Galip Evirgen
- 7-Halil Tüker
- 8-Hüsnü Adalı
- 9-Hüseyin Kocaüner
- 10-Hilmi Fırat

Yedek Üyeler:

- 1-Abdullah Tanrıkul
- 2-Ali Karaoğlu
- 3-Ali Can
- 4-Bekir Erol
- 5-Celal Özbaş
- 6-Hıfzı Soven
- 7-Hilmi Posacı
- 8-İsmail Çakırgöz
- 9-Kazım Terzi
- 10-Kenan Küçük

⁹⁶ Aydın, 3 Eylül 1938.

11-İbrahim Seçkin	11-Mehmet Ali Eksiner
12-İsa Ruhi Baygur	12-Mehmet Uğur
13-İbrahim Kasap	13-Münir Gün
14-Kazım Göktepe	14-Mümin Tayuk
15-Kemal Azrak	15-Nuh Öktan
16-Kemal Durgun	16-Rifat Yücel
17-Necip Ersoy	17-Salim Akgün
18-Osman Dicle	18-Süleyman Gürsoy
19-Rifat Ulusoy	19-Şükrü Özçakır
20-Doktor Şakir Şener	20-Tevfik Erdem
21-Şevket Akbaş	21-Tahir Sivrikaya
22-Ziya Ersoy	22-Veyssel Kocaüner ⁹⁷

Söke belediye meclis üye seçimi 7 Eylül Cuma günü bitmiş ve parti adayları ittifakla kazanmışlardır.

Belediye Seçimleri Biterken

Belediye seçimi 8 Eylül Cumartesi günü sona erdi. Aydınlılar 3 Eylül Pazar günü oylarını kullanmaya başladılar ve Cumhuriyet Halk Partisinin adayları istisnasız bir şekilde seçildi. Parti belediye üyeliklerine gösterdiği aday listesine bir göz atarsak eski heyetin yeni elemanlarla daha çok kuvvetlenmiş olduğunu görürüz ve bu hal bu geçen dört sene içinde yapılan işlere bakarak gelecek için de ümit veriyor. Eski heyet geçen dört senelik zamanı idare de neler yaptığının bir broşürle Aydın halkına sunmuştur. Bu broşürde şöylece bir göz gezdirecek olursak, geçen devrede seçilen adayların kendilerine tevdi edilen vazifeyi imkân dâhilinde ve hatta imkânında fevkinde başardıklarını görürüz. Aydın halkının Cumhuriyet Halk Partisi adaylarını seçmesinde hiç kuşkusuz dört sene önce birer ölü gibi ışıldayan ve sokakları ısıtmaktan fazla gölgelendiren elektrikle bugün şehre hakiki bir gece hayatı bahşeden modern tesisatlı şehir elektriğini getirilmesi ve birçok modern çalışmalar yapmasıyla bunu halkın ihtiyaçları doğrultusunda yapmasıdır. Dört beş sene evvel bu işi muhal bir hayal olarak telakki edenlerimiz yapılmasında ir çok maniler olduğunu ve tevehhüm edenler vardı ve bunlar azlık da değildi. Bugün o hayal; sessiz sedasız tahakkuk etmiştir. Yapacağı zarar korkulurken bugün kar bırakan hal almıştır.

⁹⁷ Aydın, 3 Eylül 1938.

Yalnız bunun kendiliğinden ve gelişigüzel olmadığını da yine belediyenin broşürü gösteriyor. Senelerce devam eden tetkikler aramalar hatta uğraşmalardan sonra nihayet işlerin programlaştığı ve küçükten büyüğe doğru giden dürüst ve sağlam yolun bulunduğu anlaşılıyor. Yine geçen heyetin başardığı ve pek yakında neticeleneceğine şüphe olmayan su işi hakkında bir fikir edinmek için broşürün yardımına artık ihtiyacının olmadığı çünkü yapılan işin halkın gözle görebileceği bir değişimin olmasıdır. Sokaklarda teniz ve sıhhi sularını şehrin en kuytu köşelerine kadar götürüldü; hayat verici kan damarlarına benzeyen su borularının açılan kanallara yerleştirildiği bu muazzam işin bir an evvel ikmali için nasıl hummalı bir faaliyetle çalışıldığını gözleriyle görmekteydi. Broşür; bunun da geçirdiği safhaları belediyenin ne gibi zahmetlerle karşılaştığını ve ne kadar zorlu bir uğraşmadan sonra buna muvaffak olduğunu anlatıyor. Yalnız birisinin başarılması bile bir belediye heyeti için büyük bir muvaffakiyet sayılacak olan bu muazzam iki işten kemali tevazula bahseden bu broşürün yine mütevazı sayfalarında belediyenin memleketin sağlık işleriyle de ne kadar yakından alakalandığını ve bu cephede de serf ettiği mesai ile aldığı neticeleri ve ilerisi için açtığı yolu anlayabiliyoruz. Asıl takdire değer bu broşürün en son sayfası ödenen borçlar başlığı ile sıkıştırılan çok mütevazı birkaç satırın belahatlı ifadesidir. Bu satırlar belediyenin bu dört sene içine bir taraftan kırk elli bin liralık bir elektrik tesisatı yüz otuz bin liralık sıhhi ve temiz şehir suyu işlerini başarırken bir taraftan da eskiden devir aldığı belediye borçlarından yetmiş iki bin iki yüz otuz yedi lirasını da ödemek imkan ve kudretini gösterdiğini anlıyoruz. Birçok işler var ki yapıldıkları meydana geldikleri ve başardıkları pek fark edilmez. Bu hal; o işin sönüklüğünden değil o işi Başaranların sessiz çalışmalarından işi normal bir seyir ile yürütmelerinden ileri gelir. İşte belediye heyetinin başardığı bu büyük işlerin pek farkına varıldığı da bundan ileri gelmiş olacak büyük kurtarıcının kurduğu ve bizi daima iyiye daima ileriye sevk eden partinin memleket işlerini ellerine tevdi için gösterdiği adayları seçmekle ne kadar isabet ettiğini ispat için bundan daha iyi bir delil yoktur.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi cumartesi günü bitecek olan seçim yine partinin üyelerini iş başına gelmiştir. Geçmişe bakarak gelecek için hüküm vermek mümkün olduğuna göre eski heyetin daha takviye edilmiş olarak bir temadisinden ibaret olan bu yeni heyette istikbal, için Aydın halkına çok ümit vericidir. Gelecek dört yılda da pek büyük ve faydalı memleket işlerinin başaracağına ve geçen dört sene zarfında çizilmiş olan çalışma programının devam edeceğine inanmaktadır. Aydınlılar partinin üyelerine oy vermek suretiyle siyasi rüşlerini ve partiye olan inanç ve bağlılıklarını bir daha ispat etmiş oluyorlar.

Seçim son günü olması nedeniyle dün de birçok seçmen müracaat ederek reylerini kullanmışlar ve saat 12 de seçime son verilmiştir. Seçim encümeni dün öğleden sonra belediye dairesinde belediye reisinin başkanlığında toplanarak tasnife başlamış ve gece yarısına doğru tasnifi bitmiştir. Tasnif neticesi seçim iştirak eden bütün seçmen oyları tamamen parti adaylarına verdiği parti adayları haricinde

kimseye tek bir oy verilmediği tespit edilerek mazbatası yapılmıştır. Halkımız belediye seçimi münasebetiyle de en büyüğümüz Atatürk'e ve onun devrimci partisine karşı duyduğu minnet ve şükran hisleri ile sarsılmaz bağlılığını her vakit olduğu gibi bir kere daha ispat ve izhar etmiştir. Beklenen bu müspet neticesinden duyduğumuz sevinç ve şükranı Sayın Aydınlılara arz ederken, yeni meclisin yüklendiği şerefli vazifesinde rejimin feyz ve nimetleri içinde halkın refah ve saadetini ve şehrin ilerlemesini temin edecek verimli başarılar etmesini diler.

SONUÇ

Bu araştırmadan ortaya çıkan sonuçlardan ilki, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kökenlerinin etkisinde kaldığıdır. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkileri gözlenmektedir. Özellikle CHP'nin merkez teşkilatı, tek parti yönetimi boyunca mutlak otorite olması İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden kalan önemli bir etki olarak sayılabilmektedir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden kalan miras ise CHP'nin kuruluşunun ilk yıllarında daha fazla hissedilmiştir. ARMHC, yerel hareketler sonucunda doğduğundan, Parti ilk yıllarında örgütlenme anlayışında yerele daha fazla önem vermiştir. 1931 yılına kadar geçen süreci ılımlı tek parti yönetimi olarak isimlendirebiliriz. Anadolu direnişini başlatan yerel örgütlerin prestijinden faydalanmak için onda da bu dönemde yerel örgütlerin daha işlevsel olduğu gözlenmektedir.

İkinci olarak; Rejimin tek partisi olduğu için CHP çoğu zaman denetimden yoksun kalmış, bu da mutlak iktidarın yolunu açmıştır. Mutlak iktidarın tek parti yönetimine dönüşmesinde Türkiye'deki siyasal kültürün de etkisi bulunmaktadır. Liderler gerek Parti içinde gerekse halk tarafından çok üstün bir konuma yerleştirilmiş, her şeyi onun yapması beklenmiştir. Liderlerin partiyle tanımlanması yerine, parti liderin denetimine geçmiştir. Bu da tüm değişiklik, yenilik ve değişim önerilerinin yukarıdan gelmesi gerektiği gibi bir düşünce ve eğilim ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda da aşağıdan yukarıya doğru bir hareketliliğin Türkiye tarihinde görülmesi güçtür. Bunun yerine her değişim yukarıdan başlayıp, alt kademeler doğru uygulanmaya çalışılmıştır. 1931 yılında Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi tarafından Türkiye'nin o anki görüntüsüyle ilgili ilginç bir saptama yapılmıştır. "Hükümet ile halk arasında geniş bir uçurum mevcut, hükümet zorla kabul ettirilmekte ve bu nedenle halk hükümeti zorunlu bir kötülük olarak yorumlamaktadır. Reformları, kanunlar dışında halka benimsetmek için hiçbir çaba gösterilmemiştir."⁹⁸ Halk kitlesi de memnun olmamasına rağmen aşağıdan yukarıya doğru giden bir değişime ön ayak olmamıştır.

Örgütlenme açısından bakıldığında ortaya çıkan sonuçlardan biri de özellikle 1932 yılından itibaren, merkezin yetkileri gittikçe arttığı, devlet ve hükümetin

⁹⁸C. Joseph GREW, *Gazi ve İsmet Paşa Çalkantılı Dönem (1922- 1932)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 200.

parti içinde sindirilmiş olmasıdır. Bu yıllarda, tüm yerel örgütlere devletin birlik ve bütünlüğünü bozan, ideolojik otoritesini sarsan bir zafiyet olarak bakılmıştır. Yerel örgütler yalnızca, yöre halkıyla parti merkezi arasında bir aracı halinde kalmış, etkinlik gösterememişlerdir. Parti yerel örgütlerine denetimi artırarak güvensizliğini belirgin hale getirmiştir. 1930'lu yıllarda uygulanan politika, CHP'yi tek temsil örgütü haline getirmeye yönelik olmuştur. O yıllardaki muhalefetin şiddetle susturulmasından bu sonuca ulaşmak oldukça kolaydır.

Parti'nin örgütlenme anlayışında sınıfsal temel açısından da bir saptama yapmak olasıdır. Hatta yaşanan tek partili dönemi boyunca Cumhuriyet Halk Partisi'nin örgütlenme anlayışındaki sınıfsal temelin özünde değişmeden korunduğu söylenebilir. Bu örgütlenme anlayışına "elitist" demek aşırı kaçmamaktadır. Parti tabanını, aydınlar, askerler, bürokratik çevreler ve eşraf kesimi tarafından oluşturulmaktadır. Partinin teşkilat kademelerinin büyük bir çoğunluğu bu sınıfların homojen olmayan bir karışımı şeklinde yapılanmıştır.

Yönetimde olduğu dönem boyunca Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye' de sınıfsız bir toplum olduğunu, bu nedenle tüm ulusu temsil ettiğini savunmuştur. Ancak özellikle halkçılık ve devletçilik politikalarındaki dönemsel değişikliklerle elitist bir sınıfsal temele dayandığını görülür hale getirerek kendisiyle çelişmekten kaçamamıştır. Yetkin' in de belirttiği üzere kendisini devletle bir sayan CHP aslında toplumsal olarak ayrı bir sınıf olmuştur. Bu sınıfsal ayrışma içinde asker elitin diğerlerinden farklı bir rolünün olduğu gözlenmektedir. Bu da Parti'nin kuruluşunun Ulusal Savaş' a dayanmasından kaynaklanan bir olgudur. Özellikle ilk dönemlerde CHP'nin üst düzey kadrolarının askeri kimlik taşıdığı belirlenmektedir. Ancak geçen yıllarda parti, siyasal kadroları sivilleştirmede önemli roller üstlenmiştir.

CHP'nin bu elitist tutumu, tüm tek partili dönem boyunca geçerli olmuştur. Bir diğer saptama CHP'nin, kitleleri eğitim ve bilinçlendirmenin yanı sıra, rejime meşruluk kazandırma işlevini de kendisine yüklemesidir. Tek parti dönemi boyunca rejim kendi meşrutiyyetini yine kendi organları ile sağlamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Fenz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz ALAGAN, Sarmal Yayınevi, Kayhan Matbaası, İstanbul, 1995.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. 4, Ankara, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1964.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

_____, *Tek Adam*, Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1995.

Bila, Hikmet, *CHP Tarihi*, DMS Doruk Matbaacılık, Ankara, 1979.

CHP İstanbul İl İdare Kurulu, *Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tarihçesi*, Şevket Ünal Matbaası, İstanbul, 1962.

- CHP 15. Yıl Kitabı, Ankara Basım, Ankara, 1938.
- C.H.P. Millet Hizmetinde 40. Yıl, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1963.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839- 1950)*, İmge Yayınları, Ankara, 2004.
- Dursun, Tunçay, *Tek Partili Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002.
- Eryılmaz, Bilal, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Girgin, Atilla, *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2001.
- Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Cilt I, Ankara, 1965.
- Grew, C. Joseph, *Gazi ve İsmet Paşa Çalkantılı Dönem (1922- 1932)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Hill, Dilys, *Democratic Theory and Local Government*, London, 1974.
- İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Siyasal Dernekler II*, Ankara, Başkanlık Devlet Matbaası, 1950.
- Jan Zürcher, Erik, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gülçağlı GÜLEN, Bağlan Yayınları, İstanbul, 1992.
- _____, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 1995.
- Kapani, Münici, *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.
- Karabekir, Kazım, *Paşaların Kavgası*, Emre yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1992.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politika'da 45 Yıl*, İletişim Yayınevi, Yay. Haz. Atilla Özkırım, Şefik Matbaası, İstanbul, 1991.
- Karasakal, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Karatepe, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, İstanbul Ağaç Yayınları, İstanbul, 1993.
- Keleş, Ruşen, *Demokratik Gelişimimizde Yerel Yönetimler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, Ankara, 1991.
- _____, *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, Ankara, 2006.
- Kışlalı, Ahmet, *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışmalar ve Uzlaşma*, İmge Kitapevi, Ankara, 2006.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği*, Hil yayınları, İstanbul, 1985.

Öz, Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınevi, Ankara 1992.

_____, *Otoriterizm ve Siyaset (Türkiye'de Tek Parti Rejimi ve Siyasal Katılma) (1923- 1945)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Özipek, Bekir Berat, *Türk Siyasal Yaşamında SCF Olayı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacettepe Üniversitesi, 1990.

Parla, Taha, *Türkiye'nin Siyasal Rejimi 1980-1989*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Tekeli, İlhan, İlber ORTAYLI, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1978.

Terkan, Banu, *Gündem Belirleme*, Tablet Kitapevi, Konya, 2006.

Tosun, Tanju, *Siyasette Yeniden Mevzilenmeler*, Büke Yayınları, İstanbul, 2003.

_____, *Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009.

Tunçay, Mete, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923- 1950)*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

_____, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

_____, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1969.

Turhan, Mehmet, *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991.

Ulusoy, Ahmet, Tekin Akdemir, *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2004.

Yetkin, Çetin, *Atatürk'ün Başarısız Demokrasi Deneyimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997.

Weber, Max., *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme*, çev., Prof Dr. Özer Ozankaya, İmge Yayınevi, Ankara, 1995.

Gazete ve makaleler

Aydın Gazetesi, 25 Ağustos- 4 Eylül 1938.

Vedat, Nedim, "Beklediğimiz Fırka", *Son Telgraf*, 14 Kanunisanı 1925.

Velid, Ebuzziya, "Halk Fırkası'nın Programı", *Tevhid-i Efkâr*, 14 Ağustos 1923.

- Adalet, Alada, “Dünden Bugüne Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Seçimleri Üzerine Notlar”, *Kent Gündemi*, Ocak 2004, s. 21-30.
- Arslan, Ali, “1963’ten Günümüze Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2007, s. 1-32.
- Jan Zürcher, Erik Jan, “Atatürk ve Muhalefet 1924’teki Çok Partili Demokrasi”, *Tarih ve Toplum*, Ocak, 1998, s. 14-29.
- Koçak, Süleyman, Ali Ekşi, “Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye’de Yerel Yönetimler”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, Mayıs 2010, s. 295-307.
- Tekeli, İlhan, “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 2, Haziran, 1983, s. 3-22.
- Vural, Ali Murat, “Yerel Kamuoyunun Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın”, *Yeni Türkiye Dergisi Medya Özel Sayısı*, Cilt:2, Yıl:2, Sayı:11, Ankara, 1996, s. 1053-1072.